

8
590

Arī

**PRAKTISKI
VINGRINAJUMI
IZRUNAS IZKOPŠANAI.**

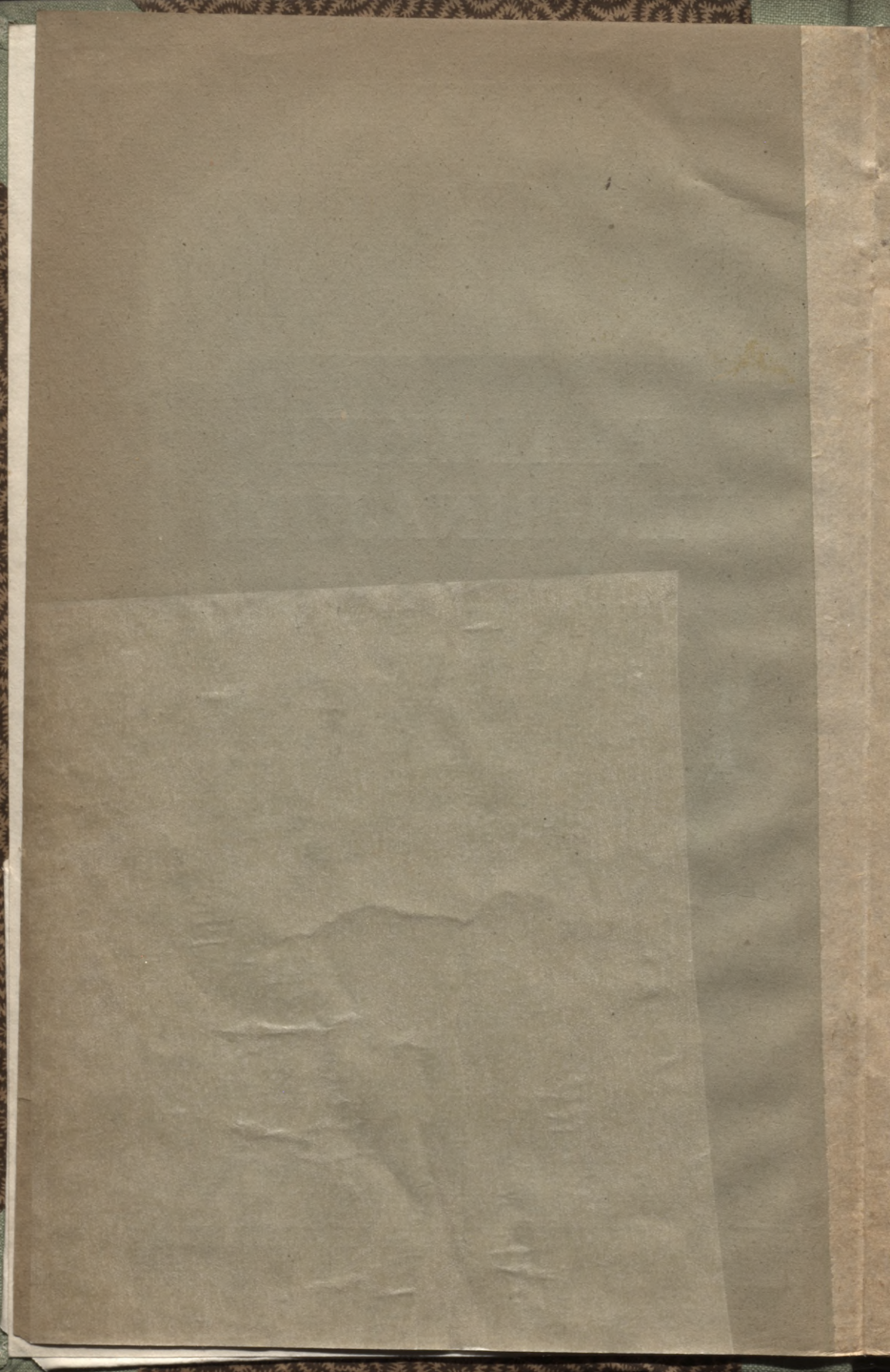
Sastādījis

ZELTMATIS,
LATVJU DRAMATISKO KURSU DIREKTORS.

PEELIKUMS PEE „SKATUVES MĀKSLAS“.

J. ROZES APGĀDIBĀ, RIGĀ, KIŠJĀŅA BARONA EELĀ № 3.

L. 8
590

049201

PRAKTISKI VINGRINAJUMI

IZRUNAS IZKOPŠANAI.

Sastādījis

ZELTMATIS,
LATVJU DRAMATISKO KURSU DIREKTORS.

PEELIKUMS PEE „SKATUVES MĀKSLAS“.

RIGĀ, 1924.

J. ROZES APGĀDIBĀ, KRIŠJĀNA BARONA EELĀ № 3.

1959. gads.

L. V. B.
~~161179~~

0309068899

23

PREEKŠVĀRDS.

Tā kā „Skatuves mākslas“ pirmā izdevumā nebija iespējams eņveetot šos praktiskus vingrinājumus izrunas tehnikas izkopšanai, kas skatuves darbineeķeem tomēr nepeeceēšami, tad izdodam tos atseviškā novilkumā, lai tos varetu eegādatees ari tee, kam „Skatuves mākslas“ grāmata jau būtu.

Šee praktiskee izrunas tehnikas vingrinājumi noderēs ikveenam skatuves darbineekam, kas nebūtu baudijis speciēlu izglitību savu izteiksmes līdzekļu izkopšanai, kā ari dzeedatajeem — dikcijas izkopšanai, skolotajeem kā rokas grāmata, lai varetu dot bērneem, kuņeem kļūdaīna izruna, kādus leetiškus aizrādījumus, kā to novērst un kā izkopt savu izrunu.

Izrunas tehnikas un daiļrunas teoretiskā daļa iznākuse kopā ar šeeem praktiskeem vingrinājumeem īpašā grāmatā zem nosaukuma „Daiļrunas pamatmācība“. Ta domata īpaši teem, kas speciēli nodarbojas ar runas mākslu — akteereem, daiļrunatajeem, oratoreem u. c. atklātības runatajeem. Bet šee vingrinājumi noderēs ikveenam, kas gribetu izkopt savu izrunu vaj novērst peesavinatas kļūdas, sliktas parašas un citus izrunas trūkumus.

Rigā, 1924. g. oktobrī.

ZELTMATIS.

Tā tad daudzi, kas gribēs strādat pee savas izrunas izkopšanas ar šiem vingrinājumeem, cerēs atrast nepeceesamos aizrādījumus šai grāmatā. Tamdēļ plaši jo plaši paskaidrots, kā vingrinājumi izdarami, kas jaeevēro, uz ko jagreež uzmanība. Visa mācības veela sadalīta atsevišķos uzdevumos, kuŗi pakāpeniski jāveic, lai sasneegtū izrunas tehnikā vēlamo gatavību.

Pee vingrinājumu praktikas būtu peezīmejams sekošais:

1) Vingrinājumi izdarami pilnīgi meerīgā gara stāvoklī. Uzbudinājumā vaj uztraukumā, kad nervi ir saspīleti, izdarīti vingrinājumi atnesīs maz labuma. Tikpat labi, kā ar nervozi savilkteem pirksteem nevar klaveeres spēlet mācītees, tāpat nevar ar nervozi savilkteem runas muskuļeem runat mācītees. Pēc eespējas jāaizmirst viss cits un pilnīgi jakoncentrejas uz izdaramo vingrinājumu — janododas ar leelako vēribu savam darbam. Izklaidība, nevēriba ļoti kaitē darba sekmem. Ja nav laba oma vaj meerīgs gara stāvoklis, tad labak nevingrinat, jo labuma nekāda leelā nebūs. — Audzinatajeem-skolotajeeem eeteicams, ja redz, ka audzeknis pirms vingrinašanās uztraucas, ar to vispirms parunātees: kaut ko ikdeenīšku pavaicat, likt ko pastāstīt, ko atbildēt, kam ar visu vingrinājumu nav nekāda sakara. Un tikai tad, kad novēro, ka audzekņa uzbudinājums apimis, likt tam runat vingrinājumu. Pa reizei der norunat vingrinājumu pašam skolotajam, tad audzeknis, eeklausidamees, veeglak pats var eesākt un aizmirst par savu uztraukumu.

2) Ķermenim jābūt gluži meerīgā stāvoklī, ne pārak stingram, ne ļodzīgam. Vislabak vingrinājumus izdarīt stāvus (bet dažus, saveenojot ar elpas vingrinājumeem, eeteicams izdarīt, vismaz sākumā, guļus). Nostātees tā kā kareivji stāv: papēži kopā un pēdu pirkstgali izgreeti smailā lenķī uz āru. Lai pārleecinatos, vaj stāvoklis drošs, — vaj nav par daudz vaj par maz kājas izgreetas, der paceltees pāris reizes uz pirkstgaleem un atlaistees atpakaļ. — Ja jūtas stipri noguris, vaj peekusis, negulejis, novārdzis, tad labak nevingrinat. Jo, ja vingrinājums izdara ar nepatiku, negribot — tee neatnes vēlamā labuma.

3) Stingri raudzītees uz to, ka vingrinājumus izdara saveenotus ar kārtīgu elpošanu. Nekad muti neatvērt, nesākt tekstu runat, pirms nav eeelpojis. Tikai pastāvīgi par to domājot, padara kārtīgu elpošanu par paradumu. Taču, pate elpošanas tehnika jāizkopj neatkarīgi no izrunas vingrinājumeem. Nepeeteek ar to, ka ar elpošanas tehniku tikai eepazistas teorijā, ne, pēc teoretiskeem aizrādījumeem (sk. 118. un 119. l. p.) tā jāizdara kārtīgi katru deenu. Protams, sākumā jau var apmeerinatees ar dabisko elpošanu. Tomēr vēlams, ka audzeknis jau prastū ar šķirtni elpot, eekams stājas pee izrunas vingrinājumeem. To var pāris deenās pēc leetiškeem

aizrādījumeem eemācitees. Pate tehnika tad sakarā ar atteecigeem izrunas vingrinājumeem pakāpeniski attistama. — Katrs dzeedatajs zin, ka viņš bez labi izkoptas elpošanas tehnikas neko labu neveiks; tomēr daudzi akteeri elpas izkopšanai nepeegreež vajadzīgo vērību, bet eeskata to par blakus leetu. Sapratīgs akteeris, turpreti, nodarbošies ar elpošanas tehniku kārtīgi visā sava darba gaitā, labi zinādams, ka nolaista elpas tehnika traucēs viņu mākslneeciskās radišanas procesā sasniegt vēlamus rezultātus.

4) Ļoti nopeetni katrs audzeknis jābrīdina no pārak leelas steigas. Ja pārak steigšus vaj pavišī izdara vingrinājumus, tee neatnesīs nekāda vaj ļoti maz labuma. Jaunam eesācejam nevar deezgan beeži atgādināt: kas meerīgi un uzmanīgi strādā pee savas izrunas izkopšanas, teek ātrak uz preekšu nekā tas, kas pārak steidzas. Nevajaga grībet drīz un ātri visu paveikt, jo tehnika ar varu nav peesavinama. Jasargas balsi sa-speest, forset, samocīt, pārpūlet. Tāda steidzīga neprātīga strādāšana tikai attālina, nevis tuvina mērķim.

5) Ari darba ilguma ziņā vajag eeturet mēru. No svara nav tas, cik ilgi katru deenu strādā, bet kā strādā. Galvenais ir kārtīgi strādāt, un katru deenu, bet nevis tikai tad, kad atceras vaj eedomajas. Vajag uzlikt sev par peenākumu katru deenu izņemt zinamus uzdevumus cauri. Katram vingrinājumam sākumā var zeedot 10—15 minutes; un to atkārtot 3—4 deenas. Nekad nepāreēt uz jaunu vingrinājumu, eekams nav eepreekšējā sasneegti kādi jūtami panākumi. Kad vingrinājumu skaits jau pavairojees, teem katram zeedojamo laiku var pamazinat uz 5—10 min., tā ka viss vingrinašanas laiks neilgst ilgak par veenu stundu veenā deenā. Vaj ari eedalīt darba laiku tā, ka zinamus vingrinājumus izdara preekš pusdeenas, citus atkal pēc pusdeenas. Neveenam nenāksees grūti stundu vaj pusstundu atlicinat kārtīgam darbam. Un kārtīgs, nopeetns darbs dara brīnumus!

6) Katrs vingrinājums nolemts zinamam nolūkam. Tee metodiski sakārtoti tā, ka pakāpeniski pārejam pee aizveen grūtakeem uzdevumeem. Taču izņēmuma gadījumos no šīs kārtības var ari novērstees. Jo dažam audzeknim ir šādas un otram atkal citadas kļūdas un trūkumi, tā ka veenam iznāk nodarbotees vairak un ilgak ar veenu, otram atkal ar citu vingrinājumu. Veens ātrak paveic šo, otrs atkal to uzdevumu. Dažs nevar izlabot dziļak eesakņojušās kļūdas ilgaku laiku. Tadēļ tomēr nevajag palikt pee ta uzdevuma nedeļam ilgi, bet vajag eet tālak; tikai pee neveiktā uzdevuma vajag katru deenu atkal atgreetees un atteecigus vingrinājumus izdarīt. Vispār eeteicams visus vingrinājumus pirmos mēnešos katru deenu no gala izdarīt, ari tos, kas veikti; un pee neveiktajeem jo ilgak

pakavetees. Tā deenu pa deenai. — Viss uzdevumu skaits nav leels — tikai 12. Ši veela domata sešēem mēnešēem. Šādā laika sprīdī, ari seviški nelabvēligos apstākļos, eespējams sasneegt tādu tehnisku gatavību izrunā, ka var jau stātees pee mākslneeciskas radišanas daiļrunā jeb deklamacijā. Protams, ari tad vēl nevajag pavisam atmost praktiskos vingrinajumus, bet tos šad un tad izdarit, it īpaši tos, kuŗi vēl nav apmeerinoši veikti. Neveenas mākslas tehnika nekad nav tik pilnīga, ka to vairs nevaretu tālak un labak izkopt. Darbs darina meistarū!

Tuvaki aizrādijumi, kas specieli atteecas uz katru vingrinajumu, atronami katra uzdevuma aprakstā.

Pirmais uzdevums.

a skaņa veidojums.

A veidošana ir ļoti veegla un veenkārša: ja, balsij skanot, mēli nekustinadami, atveŗam muti, dzirdam skaņu, ko auss uztveŗ kā *a* skani. Taču šī skaņa veidojums var būt labs vaj nelāgs, raugotees pēc ta, kā savus runas rikus nostādam un kā toni jeb skaņu eevedam balss stobrā. Lai dabutu labu, tīrskanīgu, tāli plūstošu *a* skani, jāeevēro prasibas, kas minetas *a* skaņa veidojuma teoretiskā aprakstā (sk. 143. l. p.). Peeturotees pee šēem teoretiskeem aizrādijumeem, jāvingrinas praktiskā izrunā. Šam nolūkam noder skaņu vingrinajumi, kur *a* saistīts ar citeem skaņēem; jo runajot *a* pašu par sevi veen, mazak būs dzirdamas kļūdas un trūkumi*).

I.

*mazâ alma rāvâ bradâ
basâm kâjâm krasta malâ.*

Te pakāpeniski ar katru balseenu pārejam no veeglak uz grūtak izrunajamām skaņu kŗavam. Runajot, galvenā vēriba jāpeegreež *a* balsenim un mazak ar to saistiteem troksneņēem.

Katra rinda jarunā veenā elpas paņēmeenā; starp atsevišķēem balseeneem nedrikt eelpot.

Sākumā jarunā balseeni šķirti, ar mazām starpklusem: *ma-zâ-al-ma* u. t. t., lai dzirdē uztvertu katru skani un prāts eegaumetu muskuļu kustibas. Jo visas vingrinašanas nolūks ir eevadit muskuļu kustibas noteiktās sleedēs. To panāk, pastā-

*) Visi izrunas vingrinajumi eespeesti šai grāmatā peenemtā fonetiskā rakstībā, neeturot parasto ortografiju, jo vingrinajumos vēriba peegreežama tikai skaņēem, ne saturam.

vigi atkārtojot veenas un tās pašas kustības. Ar dzirdi javēro, vaj skaņa laba, tīra, dzidra. Ja *a* veidojums būs par dziļu kaklā, tad to tūlīn manīs pee balseena *al*, kur *l* skanēs ceeti, kā kreevu *л*. Tad jacenšas skaņu pārnest vairak uz preekšu, pee zobēem, ko panāk, peekļaujot mēles galu pee augšējo preekšzobu saknem un neatvelkot atpakaļ (sk. aizrādījumus par *l* veidojumu, 154. l. p.).

Lai skaņu pārnestu labi preekšā, der eevērot sekošo: Pirms muti atdara, vajag ļaut savām balss mēlitem vibret, t. i., vajag ilgak pakavetees uz *m* skani, jo pee *m* veidojuma mēle guļ pilnīgi meerīgi mutes dzelmē, kas ir ari *a* skaņa veidojuma pareizais stāvoklis. Un tikai tad, kad *m* jau labi skan, par *a* nedomajot, atvērt muti jeb apakšžokli. Protams, pee tam mēle nedrīkst mainīt savu stāvokli nedz tonis atkrist atpakaļ kaklā. Uz to sevišķi jāgriež vērība, ka balss tonis nesvārstītos, pārejot no veena skaņa uz otru. Tonis jauzskata kā materials, no kuŗa izveidojam dažados balseenus — valodas skaņus. Tadēļ atteicīgām runas rīku kustībam no paša sākuma jāpegreež nopeetna un uzmanīga vērība. Mūsu dzirdes sajūta uztver toņa plūsmu un skaņa veidojumu, un sākumā apzinīgās runas rīku kustības vēlāk padara par neapzinīgām, mechaniskām.

Kad *a* veidojums jau pareizi nostādīts, — nav saspeests, dziļš vaj dobjš, tad var sākt vingrinājuma skaņus plūdinat kopā — slaidā laidā:

*mazâalmarâvâbradâ
basâmkâjâmkrastamalâ.*

Jarunā pusdzeedoši, balss strūklu nepārtraucot. Pirmak eelpot pēc katras rindas, tad — ik pēc divām rindām un turpmak — norunat veenā laidā abas rindas vairak reiz, kamēr elpas peeteek. Ja visu vingrinājuma tekstu plūdinat labi nepadodas, tad runat sākumā tikai divus pirmos vārdus, kur visi *a* skaņi jaukti ar plūdeņem:

mazâalmamazâalmamazâalma.

Eteicams runat pārmaiņus dažādās toņkāpēs — augstak un zemak. Tomēr sākumā, kamēr apjauš toņa pareizo plūdumu, labak runat savā parastā augstumā. To var veegli atrast, izsakot kādu ikdeenīšku teikumu, kas sākas ar līdzigeem skaņēem, peem. „*Mana māsa nav mājās*“. Tad uztvert toņa augstumu un sākt vingrinat.

Pārejot uz visa teksta izrunu, vingrinotees greezt vērību ari uz skaņu fonetiskām īpatnībām: svabados balseņus — steept, grūstos — lauzt; tomēr tā, ka balss strūklu nepārtrauc. Vingrinājuma tekstā ir daži eksplozīvie skaņi (sprēguļi *b, d, t, k*), kuŗi

Tā vingrinotees eemanas toni pareizi vadīt. Ikveens drīz veen apjautīs, ka tiklīdz par daudz elpas izleetos, tonis vairs nebūs tīrskanīgs, bet taps ass, saspeests vaj pat ķerkstošs. Jaraugas uz to, ka *a* skanetu maigi, sulīgi, pilnskanīgi. Jo veenadaks, noteiktaks būs elpas speedeens un meerīgaks mēles un gāmura stāvoklis, un jo nepeespeestaks, brīvaks *v* veidojums, jo labaki skanēs *a*. Katra peespeesta, ar varu veidota skaņa nekad nav tīra, laba, skanīga. Kamēr skaņu veidošana nopūlē un dara mokas, tikmēr ta nav pareiza. Tad vingrinotees jāatron pareizais veids, vaj nu pašam sevī klausotees vaj izpildot skolotāja dotos aizrādījumus. Ja vingrinotees nav patikama sajūta, bet vingrinašanās nokausē, tad ta atmetama, pārtraucama.

Sākumā nekad nevajag vingrināt ar pilnu spēku vaj stiprā balsī, bet tikai ar leegu balsi paņēmeenu. Ja tas jau klausā, labi padodas, tad tikai var sākt vingrināties ar grūsto balsi paņēmeenu. Tad augšējo vingrinājumu runājot, to sadala itkā nesakarīgos balseenos, peem.:

va—kar—ma—na—mā—sa

u. t. t., pee tam katru balseenu izrunāt kā patstāvīgu skaņukopu (ne vārdus, ne jēdzeenus!), protams, eevērojot fonetisko pareizrunu. Tā sakot, tekstu saskaldīt fonetiskās zilbēs jeb balseenos.

Kad, pa atsevišķeem balseeneem runājot, jau padodas *a* skaņu pareizi, labi veidot, tad var II. vingrinājuma tekstu sākt runāt ar satura izteiksmi, peemērojot loģiskus uzsvarus un ritumu. Taču sevišķi tad jāuzmanas un jāvēro, vaj katrā balseenā skaņa veidojums ir labs. Jo parasti gadas, ka audzēknis, pa balseeneem runādams, skaņus izveido labi, bet, sakarīgi pēc satura runādams, peelaiž savas vecās kļūdas un trūkumus. Te nu nopeetna kontrole no leela svāra. Bet paša audzēkņa auss, kas pee savu skaņu izrunas peeraduse, tik drīz nepareizības un kļūdas neeevēros kā sveša auss. Tadēļ, ja strādā patstāvīgi, vingrinās mājās, jāpalūdz pa reizei kāds beedrs, lai paklausas izrunā un uzrāda kļūdas. Protams, ļoti vēlams, ka tādām kontrolētajam būtu laba dzirde, ka tas prastu izšķirt nelāgus skaņus no labeem. Ja turpreti pee savas balsi izkopsšanas strādā skolotāja-audzinateja uzraudzībā, tas, darīdams audzēkni katrreiz uz kļūdigu izrunu uzmanīgu, ātri un drīz izkops paša audzēkņa dzirdi tiktāl, ka tas pats varēs veegli atšķirt labus skaņus no nelāgeem. Pašam sevī dzirdēt, pašam sevī kontrolēt — ir pamata prasījums, mācotees izrunas tehniku.

Otrais uzdevums.

Žokļa vingrinājums.

Daudzi cilvēki paraduši runat, žokli peeteekoši plati neatverot, to gandrīz nemaz nekustinot. Ja arī ikdeenišķā dzīvē tā var saprastees, tad tomēr akteeris mākslineeks, kā arī skolotājs, mācītājs vai cits atklātības runatājs tā nedrīkst runat. Jo tā runājot, skaņi neteek peeteekoši reljefi izveidoti, kadēļ tālu neplūst un nav labi sadzirdami, vaj var tikt pārprasti. Tāda runa velti nopūlē un nogurdina klausītājus; tā arī nepanāk savu eespaidu, ja nav labi sadzirdama vaj saprotama. Jacenšas runat tā, ka apakšžoklis pee ikkatra balseena atvērtos, noslīgtu uz leju noteiktā platumā (sk. 143.—146. l. p.). Veidojot *a* skaņi, ikveenam veegli nāksees žokli atvērt peeteekoši plati, turpreti *i* veidojot, tas jau būs daudz grūtāk. Tadēļ javingrinās, jāpadara žokļa kustības paklausīgas. To nu vislabāk var izdarīt tādā kārtā, ka saista *i* ar *a*, lai abus skaņus, veenā laidā runājot, žokli peeradinatu pee nokrišanas.

I.

*piā ūaviām miatiām šķiadiām siats,
šķiat lialiām siābriām ūacias ziads,
lials biadiām priaks, piā miatiām briān,
liac, viāniam smiakiām, sniadz, sviāž, skriān.*

Vingrinājumu runājot, jāleek vērā, lai žoklis, *ia* veidojot, izdaritu tikai veenu kustību — noslīgtu veenā paņēmeenā, bet nevis pee *i* un *a* katra atsevišķi, turpreti mēle izdaritu divas kustības: būdama *i* stāvoklī, noslīgtu *a* stāvoklī. Uz to stingri jāraugas, jo parasti noteek tā, ka pee *i* žoklis maz atvērts un tikai pee *a* nokrīt lejāk. Vingrinot jāpeeradinas žokli atvērt tikpat pee *i* kā *a* veenā platumā un veenā paņēmeenā.

Sākumā skaņai nepeegreezt lelu vēribu, bet domāt tikai par žokļa kustību. Eeteicams vingrinājumus izdarīt spoguļa preekšā, lai pats varetu kontrolet žokļa kustības; vaj arī vingrinotees nolikt pirkstu (īkšķi), peespeežot elkoni pee krūtīm, zinamā attālumā zem žokļa, un runājot uzmanīt, vaj žoklis katreiz, pee katra balseena, atsitas pee kontroles pirksta. Tā javingrinās tik ilgi, kamēr žoklis teek paklausīgs.

Kad žokļa kustības jau eevaditas pareizās sleedēs, jāsak peegreezt vēribu arī skaņu pareizam veidojumam, sevišķi balseņem *ia* (ee). Parasti atgadas, ka līdz ar mēles atslīgšanu no *i* uz *a* tā arī atraujas atpakaļ kakla atvarā. Te nu jāuzmana, ka, mēlei noslīgstot, tās gals neatvilktos no apakšējiem preekšžobeem. Jo tad *a* skaņa veidojums būs saspeests, neskaidrs. Jāeevēro viss tas, kas teikts agrāk par *a* veidošanu.

Lai peeradinatu žokli nokrist, eeteicams vēl vingrinātees šādā kārtā: vairak reizes runat kādu vārdu, kur saknē *ia*, un tad pēkšņi pāreet uz vārdu, kur saknē *i*, peem.:

vians, vians, vians, vians — vīns.

ziads, ziads, ziads, ziads — zīds.

riats, riats, riats, riats — rīts.

Pee tam stingri jaraugas uz to, lai žoklis pēdejā vārdā, runajot *i*, izdaritu gluži to pašu kustību, ko pirmakos vārdos pee *ia*; protams, mēle pee *i* vairs nenoslīgst. Tā neatlaidīgi vingrinātees neilgā laikā var panākt vēlamo žokļa nokrišanu.

Tiklīdz žoklis jau paleek paklausīgs, var pāreet uz *i* skaņa veidojumu.

II.

*zili lini nīktin nīkst,
visi zirņi vīlīs līdz;
knišļi dzīvi sīc i pīkst,
nikni vilki stipri dīc.*

Sākumā atkal runat pa atsevišķeem balseeneem, greežot vērību uz *i* skaņa pareizu veidojumu (sk. 143. l. p.). Lūkotees uz to, ka žoklis kārtīgi noslīgst pee katra *i* veidojuma. Pēc eespējas var žokļa atvēruma platumu pārspīlet; jo vēlāk tekošā runā tas tā kā tā tik plati nenokritis, tomēr būs peeradīnats izdarīt kustību. Citādī peeron runat tā, ka, skaņus veidojot, kustīna tikai mēli, lūpam mazleet paveļotees, bet žoklis paleek nekustīgs. Tā veidots *i* ir saspeests, speedzīgs, ass, pa reizei ar zobu šņākoņas peemaisījumu. No tam jāizsargas. Tāpat jāsargas atvilkt mēles galu no preekšzobeem, lai *i* nedabutu kreevū *bi* peeskaņu. Jālūkojas arī uz to, ka mēles mugura būtu labi stāvus pacelta pret ceetajām augšslejam, lai tonis klūtu skanīgs, dabutu metala tīrskaņu. Protams, lūpas jāatvelk mutes kaktīnos atpakaļ.

Lūpu kustībam, kamēr vēl nopūlas ar žokļa kritīnašanu, nevar peegreezt galveno vērību. Tikai tad, kad žokļa kustības jau padodas, jāuzmana arī lūpu kustības. Neatvelkot lūpas atpakaļ, zobi neteek atsegti, un *i* zaudē savu skanīgumu. Taču eesācejs nevar reizē par visu domāt. Tadēļ jāstrādā pakāpeniski — kad veens nolūks sasneegts, tad jāpāreet uz otru; vaj atkal, strādāt pārmaiņus — veenreiz peegreezt galveno vērību žokļa, otrreiz lūpu kustībam. Pēc tam tikai, kad abas funkcijas atsevišķi klausā, peegreezt vērību abām reizē. Tā tad, runajot augšejo vingrinājumu, uzmanīt, vaj pee katra balseena

noslīgst žoklis un atvelkas lūpas atpakaļ. Abām kustībām jānotiek veenā reizē.

Vēlāk, kad žokļa un lūpu kustības jau peeteekoši klausā, top mehāniskas, jāpegreež seviška vērība pareizai *i* skaņa attīstībai un izkopšanai. Tad var izdarīt atkal tamlīdzīgus vingrinājumus, kā ar *a* skani, gan plūdinot skaņus kopā veenā laidā, gan runājot dažādā tonkārtu augstumā, gan ar dažādu elpas garumu, u. t. t.

Eteicams arī, izejot no *j* skaņa, veidot *i*, peem. *jī* — *īj*, *jī* — *īj*. Pee tam uzmanīt, ka, pārejot no *j* uz *i*, mēle negrozītu savu eņemto stāvokli, bet tikai atbrīvotu aizsprostojumu pee zobu saknem (alveolam); protams, te noteek tikko nojaušama maza kustība mēles preekšējā daļā. Šo vingrinājumu var dinamiski kāpināt un atslābināt, veenā elpas paņēmeenā:

< j j j i i i i ī ī i i i i j j j >

Trešais uzdevums.

Lūpu vingrinājums.

Labam runatajam jācenšas attīstīt veiklas lūpu kustības. Tadēļ ar to jānodarbojas speciēli, peegreežot visu vērību veenīgi lūpu muskuļu vingrinājumeem. Te noderēs sekošee vingrinājumi:

I.

viņu rītu ripu situ,
citu rītu stību cīrtu.

Tā balseņus *i* un *u* pārmaiņus veidojot, lūpas izdara pretejas kustības (sk. šo skaņu veidošanas likumus 143., 144. l. p.). Jācenšas tās pārspīlet, lai, pārmaiņus veenu aiz otra runājot, lūpas stipri atvilkto atpakaļ un stipri pasteeptos uz preekšu, Kustības var būt tik spējas, ka netik veen gīmja (vaigu) gali paceļas, bet arī kakla cīpslas savelkas. Tā jāvingrinās tik ilgi, līdz teek eegūta pilnīga lūpu mehānizācija, t. i., neapzinīgi veiklas kustības, ka, teeši par kustinašanu vairs nedomājot, lūpas pašas no sevis katrreiz izdara kustības.

Sākumā par žokļa noslīgšanu nevajaga domāt, bet peegreežt galveno vērību tikai lūpu kustībām. Protams, jāskatas uz to, lai zobi nebūtu ceeši sakosti, bet drusku pavirus. Tikai vēlāk, kad lūpas jau eeguvušas vēlamu kustību veiklumu, jācenšas kustības izdarīt sakarā ar žokļa nokrišanu. Te zināmā mērā kustības atveeglina sekošs vingrinājums ar *ia*, balseņa *i* veetā:

II.

*vianu tiavu miatu mianu,
lialu iavu ziadu sianu,
priaku dziasmu dianu diazdu,
viaglu tiaksmju miagu giadu.*

Runajot šo vingrinajumu, žoklis pee eevingrinatā *ia* divskaņa jau kritīs bez leelām pūlem. Tagad tikai jaraugas uz to, lai tas nokristu ari pee *u* skaņa veidojuma. Lūpas izsteepjot uz preekšu, zobi gan paleek apsegti, tomēr žoklim janokrit vajadzīgā platumā uz leju. Vingrinajumu izdarot, jauzmanas, ka gāmurs pee preteju balseņu veidojuma pārejam necilatos uz augšu un leju. Kontroles dēļ jauzleek pirksti uz kakla. Zināms, maza kustība, veidojot pamīšus *i* un *u*, gāmūrā noteek, jo pee pirmā skaņa balss stobrs saīsinas un pee otra pagarinās. Taču šī kustība nedrīkst būt tik spēja, ka gāmurs, kā saka, „pumpē“ uz augšu un leju. Muskuleem gāmurs janotur pret elpas speedeenu, jo citadi balss tonis nebūs noteikts, labs.

*

Pēc lūpu kustību vingrinajuma var pāreet uz *u* skaņa veidojumu.

III.

*uguns mutuļus kur jūt,
tur nu gruzd un kūp un brūk.*

*kuplu dūmu uzsūc jukums,
zūd nu mūsu druvu smukums.*

*mūsu lūgums nu būs grūts,
dusmu plūdums dus uz krūts.*

Kā pee citeem skaņu vingrinajumeem, tā ari šē sākumā japeegreež vērība tikai runas rīku noteiktām, pareizām kustībām. Pēc tam jadamā par toni, ar dzirdi kontrolejot ta plūdumu, kā ari fonetisko veidojumu *u. t. t.*

Ja auss novēro, ka *u* nav labs, — vai nu ir pārak veegls, mīksts, kā vācu *u*, kas ceļas caur to, ka mēles galu patur pee preekšzobeem, vaj ari ir neskanīgs, bez metala, — tad japeegreež toņa veidojumam vairak uzmanības. Jaraugas, lai tas labi atbalstītos uz elpas un tiktu veidots ar pareizu balss paņēmeenu. Te var rikotees tāpat kā pee *a* un *i* veidošanas, bet izejot no *l* skaņa, peem.: *lū — ul*. Pirmo *ū* vajag runat ar grūsto balss paņēmeenu, it kā gribetu izrunat vārdu *lūgums*; tad

žoklis plašak nokritīs un tonis enerģiskaki eeskanesees, pee kam prātā eedomatais *g*, kas gan neteek izrunats, pavedina atvilkt mēli atpakaļ un tādejādi balss stobru pareizi nostādīt. Ja jau pareizais paņēmeens ir nodibinats, tad var toni plūdināt, to pastiprinot un atslābinot, vidū pārejot uz *a* skani, peem.

< i i u u u a u u u i i >

Tikai jāleek vērā, ka, pārejot uz *a*, mēle nepaliktu *u* stāvoklī, t. i., atvilktā no preekšzobeem, jo tad *a* dabūs dobru, nelāgu peeskaņu. Var arī vingrinātees bez pārejas uz *a* balseni. Nepeemirst, ka šādi *crescendo* vingrinājumi izdarami ar veenu elpas paņēmeenu, lēnam balsi dinamiski pastiprinot un atslābinot, kamēr elpas peeteek. Tad dziļi eelpot un sākt atkal no jauna.

Nebūs leeki vēl reiz peeminet, ka elpošanas teknikai ar atteecigu vingrinājumu palīdzību (sk. 118.—121. l. p.) vajag būt jau pareizi nostādītai, pirms vispār stājas pee toņa izkopšanas. Tadēļ pee elpas tehnikas jāstrādā par sevi un jāpadara šķirtnes darbība paklausīga, lai nebūtu velti kavekļi toņa izkopšanā.

Ceturtais uzdevums.

Starpbalseņu vingrinājumi.

Ja trīs pamatbalseņi (vokāli *a*, *i*, *u*) jau pareizi nodibināti, tad pārejo starpbalseņu (*e*, *æ*, *o*) vingrinājumi vairs nedarīs leelas grūtības. Tomēr pateicotees mūsu valodas izlokšņu dažādībai, balseņa *e* izrunas izkopšana dažkārt prasa nopeetnu darbu. Ir apgabali, kur šauro *e* vispār izrunā paplati, ja arī ne pilnīgi kā *æ* skani. Audzekņeem, kam ir tādu apgabalu izruna, būs nopeetni jāvingrinās pareizā *e* izrunā. Te sākumā nepeeceešama skolotāja, audzinātāja vadība, kas audzekņa dzirdi peeradina pee pareiza *e* veidojuma. Tad var sākt vingrinātees, pee kam stingri jāuzmana, lai, balseni izrunājot, lūpas atvilktos pee katras žokļa kustības mutes kaktiņos atpakaļ (sk. *e* veidojuma aprakstu 145. l. p.).

I.

jete, zete zemenēs;
pēters meklē vēdzeles,
mēs te sēnes, celmenes;
vecene, ej mellenēs!

Vingrinotees jāpeegreež vērība arī žokļa kustībam, jo beeži gadas, ka eesāceji, domadami par mutes kaktiņu kustībam,

aizmirst žokļa kustības izdarīt. Sākumā, protams, labāk uzmanību piegriezī katrām kustībām par sevi, ko vislabāk varēs novērot, spoguļa preekšā vingrinoties; un tad, kad tās atsevišķi klausā, cenšies izdarīt abas reizē, kas sākot būs diezgan pagrūti. Taču jarauga, tāpat kā pee *i* veidojuma, abas kustības apveicot, resp., reizē izdarīt.

Pirms pāriet uz *æ* (platā *e*) vingrinājumu, jācenšas izprast un aptvert abu šo radniecīgo skaņu veidojuma lūpu kustību pretešības. Izrunājot *æ*, mutes kaktiņi neatvelkas atpakaļ, vismaz neizdara spējas lūpu kustības. Lai abas kustības veiglāk apjaustu, eeteicams izdarīt pārmaiņus veenu un otru, *e* un *æ* skani runājot, peem.*)

ne-æsmu, ne-ædu, ne-bæda, ne-værts;

vai atkal sekošo sakarīgo teikumu:

væcs te cælms ne mæsts ne væsts.

Jarunā šķirti pa balseņiem, pee kam eeturēt ilgākas pauzes, lai muskuļu kustības labāk mehanizētu. Kad atšķirība apjausta un pārmaiņu kustības jau padodas veiglāk neapzinīgi izdarīt, tad jāpiegriezī vērība arī skaņa fonētiskām īpatnībām.

Tā kā cik necik sakarīgu vingrinājumu ar vārdu savārstījumu, kuŗos būtu veenīgi *æ* skanis, nākas grūti mūsu valodā sarindot, tad ņemsim vārdus, kur pārmaiņus ir *æ* ar citeem balseņiem:

I.

*læzænā pælækâ æzærâ vædækla pældas.
væsælâ dælænâ tævs rædz nebædas zænu.*

II.

*vælas væsmas vælk gar æku žæli,
bædu dækâm ņæmas spēka dæli.*

Pirmā vingrinājumā piegriezī galveno vērību tikai *æ* izrunai, otrā — arī citeem balseņiem, lai eegaumetu runas rīku kustību pārmaiņas. Vingrinoties var pieleetot tos paņēmeņus, kuŗi peemīnēti, apskatot balseņa *a* vingrinājumu.

*

Balsenis *o*, kā jau aprādīts teoretiskā daļā (sk. 145. l. p.), nav īsti latvisks balsenis. Taču, tadēļ ka tagadejā modernā latvešu valodā uzņemti daudz vārdi ar tiro *o* skani, nepeeceesāmi peesavinātees arī ta pareizu izrunu. Jo sevišķi tas

*) Atteecīgu burtu trūkuma dēļ, nebij eespējams visus vingrinājumus eespeest veenādā drukā, kā tas leetas labā būtu vēlams. Zeltm.

eeteicams audzekņeem, kuŗi uzauguŗi uz laukeem, kur tee varbūt ir peesavinajuŗees nepareizu tīrā o izrunu. Tam nolūkam noderēs pāris vingrinājumi, kur sarindoti no sveŗām valodam aizņemti vārdi ar tiro o.

I.

olga morozova operā oktobrī koncerteja zolo.

II.

*otto lomondo romanā improvizators polonio
inkognito saduŗ hotelī olderado donnu domino
kā moderns otello.*

Kad tīrā o izrunā eegūta zinama noteiktība un veiklība, tad var vingrinātees o izrunā pārmaiņus ar citām skaņam, seviŗki mūsu valodas plato o (ua). Peemēram, lasot sekoŗu tekstu (kur ar nolūku peepatureta oficialā rakstība, kuŗa o no ua neatŗķīŗ):

No modernās operas nākot, kur dziedoni Oberonu tēloja primadonna Olga Ozol, opozīcijas organa „Nomods“ reporteris Romans Plostkoks nodomāja obligatoriski nokritizēt otro tenoru kā ļoti novecojuŗos prettēlotāju, ko no operas vēl ŗogad nāktos dzīt prom. To, protams, tam nepiedos ne operas zolisti, ne oficiozā prese, ne nodroŗināto nacionālo organizāciju politiskie oponenti no demokratisko locekļu noorganizētā bloka.

Piektais uzdevums.

Divbalseņu vingrinājumi.

Ja atseviŗki balseņi (vokaļi) pēc kārtas vingrināti un to veidoŗanā jau eegūta noteikta pareizība un veiklība runas rīku funkciņās, tad jāpāreet uz divbalseņu (diftongu) vingrinājumeem. Tee vairs leelas pūles nesagādās, ja jau balseņi skan labi. Jaraugas tikai uz to, lai, divbalseņus runājot, kuŗi gan sastāv no divi atseviŗskeem skaņeem, ŗoklis neizdarītu artikulācijas momentā divas kustības, jo ŗee divi skaņi te sakusuŗi par veenu skaņu veenību. Uz to jau gan bij aizrādīts, apskatot *ia* vingrinājumu (sk. otro uzdevumu). Tas nu jāleek vērā arī pee citu divbalseņu vingrinājumeem.

Tā ka divbalseņa *ia* izrunā jau esam vingrinājuŗees sakarā ar ŗokļa kustībam, tad atleek tuvāk apskatīt tikai pārejos. Te pirmām kārtam ŗemsim gaiŗās skaņu kārtas diftongus *ai* un *ei*.

I.

*dāiļai méitai váigs lai káist,
reiz tai laimei báiles gáist.*

II.

*tai áizbaidítai skáistai kaijai,
báil láistias vairs áiz plàisai, aizai.*

Faktiski visi *ai* veidojumi ir, tā sakot, ačgarni *ia* veidojumi, raugoties pēc runas rīku darbības: pirmo izrunājot, mēle no *a* stāvokļa paceļas *i* stāvoklī, bet, otro izrunājot, turpreti mēle no *i* stāvokļa noslīgst *a* stāvoklī. Tā tad kustības ir otrādas; citādi skaņu veidojums tāds pats. Nu jaraugas uz to, lai vingrinoties žoklis neizdarītu leekas kustības: ja tas pee *a* izrunas jau nokritis, tad tam tāi stāvokli arī jāpaleek, kamēr mēle paceļas *i* stāvoklī, t. i., izveidojot divskaņa otro elementu. Parasti žoklis pee *i* izrunas teekšes uz augšu; to nu vajag uzmanīt un novērst. Kā jau teikts, *ai* uzlūkojams par skaņu veenību, un žoklim, to izrunājot, jāizdara tikai veenreizeja atvēršanās un aizvēršanās kustība. Tadēļ eeteicams sākumā vingrinājumu runāt pa balseeneem, peem. *dái-ļai méi-tai* u. t. t., un censties žokli noturet labu mirkli apakšā, lai tas aizvērtos tikai, kad sagatavojas izrunāt nākošu balseenu (zilbi). Protams, nevajag runāt tā, ka mute visu laiku paleek vaļā; turpreti žoklim jānotur pee katra balseena izrunas un pēc tam jāaizveras, lai atkal nokristu atteecīgā platumā nākošā balseena izrunā. Tā kā grūti sastādīt cik necik sakarīgu vingrinājumu veenīgi ar *ai* vaj *ei* diftongeem katrā balseenā, tad veetam nākšes izrunāt arī citus skaņus. Šeem pēdejeem, citeem šai vingrinājumā eesprausteem skaņeem, nevajag peegreezt sevišķu vēribu. Visa uzmanība jākoncentrē veenīgi uz divskaņu izrunu, lai dzirde veidojumu eegaumē.

Kā pee citeem vingrinājumeem, tā arī šē nevajaga runāt visu tekstu veenā laidā, bet katru vingrinājumu par sevi. Labaki panākumi aizveen eegūstami, ja veenu un to pašu tekstu vairakkārt atkārtu, un tikai tad, ja tas jau labi padodas, pāreet uz nākamo.

Tāpat vingrināties ar tumšās skaņu kārtas diftongeem *au* un *ua*.

I.

*drāugs, tàus lauks jau plāuks,
kàut tàus trauks nau sàuss.*

Te pee divbalseņa *au* veidojuma sevišķi jāleek vērā, lai žoklis, skaņas otro elementu *u* artikulejot, kad lūpas pastumjas

uz preekšu, paliktu atvērts, bet netaisitos ceeti. Tā tad žoklis izdara veenu kustību — atvēras veenreiz, kamēr mēle no meerīgā *a* stāvokļa, atvilkdamās atpakaļ, pāriet *u* stāvoklī (sk. veidojumu 144. l. p.), un lūpas tāpat no *a* stāvokļa pāriet *u* stāvoklī. Visas šīs kustības noteek saistīti veenā balseena izrunā. Tā ka šai vingrinājumā sarindoti veenīgi veenzilbigi vārdi, tad runāšana pa balseeneem pate par sevi atveeglinata. Vingrinotees jauzmana tikai, vaj veidojums pareizs un labs. Skaņu kopas *tavs* un *nav* izrunā kā *tāus* un *nau*, tadēļ tās ari še tā eespeestas, lai acs eegaumetu ta paša skaņa zīmi (burtu), ko auss uztver.

II.

*kàa tuas ùazualrùabùas rùac,
spùazùas lùagùas nùamuads muast.*

Kā *ai* un *ia* ir savstarpeji atgreezeniski divskaņi, tāpat ari *au* un *ua*. Te vingrinot *ua* jāeevēro, lai tiktu ačgarni izdarītas tās pašas mēles un lūpu kustības, kuņas augšā apskatījam pee *au*. Žoklis nokrīt, lūpam pasteepjotees, jau pee pirmā elementa *u*, un paleek tai stāvoklī, lūpam atvelkotees, ari pee *a* veidojuma. Rīkles skanis *k*, vingrinājuma sākumā, atveeglina pareiza *u* izrunu, tikai jauzmanas, lai, pārejot uz *a* izrunu, mēle nepalīktu atvilktā no zobeem, bet eeņemtu tūlit savu meerigo stāvokli, peekļaudamās ar savu galu pee apakšejeem preekšzobeem. Skaņas artikulācijas momentā mēles pārejas kustība pee slaidajeem diftongeem noteek veenā laidā, bet pee grūstajeem ar mazu, tikko jūtamu, momentanu sastingumu (Glottisschlag); taču pāreja no veena skaņu elementa otrā jaizdara veenā balsspaņēmeenā.

III.

*kaut dràugs tàus dúabjúas spruastúas smúak,
kaut drūmúas murgúas pràts jau plúak,
uz ļaužu puastu neraugúatias
túap gúads júa druasam káuĵâ dúatias.*

Šai vingrinājumā jaukti *au* un *ua* divskaņi veeni caur otreem, un pastarpam ari vēl citi balseņi. Vingrinotees galvenām kārtam jāpeegreež vērība tikai *au* un *ua* izrunai. Ar šo vingrinājumu eeteicams tikai tad nodarbotees, kad atsevišķus *au* un *ua* jau labi un veikli padodas runat. Kā visus vingrinājumus, tā ari šo sākumā runat labi lēni, lai eegaumetu runas rīku kustību pārejas taisni pee teem skaņeem, uz kuņeem jāgreež īpaša vērība. Nepeemirst, ka muskuļu mechanizācija ir katras vingrināšanās nolūks!

Jauktee divskaņi (heterogenee diftongi) *iu, ui* un *eu, oi* mūsu valodā sastopami ļoti mazā mērā, pēdejaiss tikai svešvārdos. To izrunā jo sevišķi jāeevēro tee paši aizrādījumi, kas teikti par mēles, lūpu un žokļu kustibam, apskatot eepreekš citus diftongu veidojumus. Pārejot no gaišās uz tumšo skaņu kārtu, lūpu un mēles kustibas jo stiprak atšķiras. Šim pārējam, lai tās notiktu veenā laidā, tad ari jāpeegreež jo leela vēriba. Nevajaga skaņus atdalīt, kā tas noteek pa leelakai daļai svešvārdos, peem. *intu-itivs, jezu-its, tri-umfs, naci-onals, aksi-oma, anu-itete* u. c., jo šajos gadījumos vokāļi, kaut gan stāv līdzās, nesakūst par divskaņem. Turpreti latv. valodā, kaut ari senak aizgūtos svešvārdos, abi skaņu elementi saplūdinami par skaņu veenibu — divskani.

I.

*suitu puisis muiņniaks muižā,
smuidra puikas smuikas muiņā.*

Grūsti izrunajams *ui* divskanis sastopams ļoti reti, peem. pāris māju vārdos un darbības vārdos:

II.

*kūiķu kuilis sūinijās,
būiķu puīši plūinijās.*

Vēl mazak ir vārdu ar *iu*, tikai pāris trokšņa skaņu vārdos, peem. *plūukšķēt, briukšķēt* u. c., un tos izrunā ari vārdos *zius* (zivs), *krīus* (krīvs), *krīaus* (kreevs) u. c.

Pārejee: *eu, oi* — gluži maz sastopami, ar to vingrinašanu nebūs sevišķi janodarbojas.

Sestais uzdevums.

Īpatnejo kļūdu novēršana.

Strādājot pee balseņu vingrinajumeem, laiku pa laikam nākas novērot dažadus izrunas trūkumus un īpatnejas kļūdas. Galvenās, visvairak sastopamās ir: 1) zobu peeskaņa; 2) mēles peespeešana; 3) kaklā runašana; 4) deguna peeskaņa u. c. Pee šo īpatnejo trūkumu novēršanas ikveenam jāstrādā atsevišķi, un jau līdztekus ar pirmēem skaņu vingrinajumeem. Tiklīdz kādi īpatneji trūkumi, vaj izrunas paradumi, kļūdas u. t. t. novērotas, tūlī jāķeras pee atteecigeem vingrinajumeem to novēršanai un izlabošanai. Reti kad gadas, ka veenam cilvēkam būtu visi uzskaititee trūkumi, bet pa leelakai daļai

veenam šādi, otram citadi. Te nu jaeet katram savs attīstības ceļš — veenam jaizleeto tādi līdzekļi, otram citadi.

Apskatisim min. trūkumus katru par sevi un sneegsim atteecīgus aizrādījumus to novēršanai.

1. Zobu peeskaņa.

Modernās kulturas parašas atstāj savu eespaidu arī uz cilvēka zobu attīstību. Tagadnes cilvēku leelumleelai daļai ir stipri bojāti zobi, vaj nu neveenadi saauguši, sašķobijušees, ar leelām starpam, vaj citeem trūkumeem un bojajumeem. Viss tas dara savu eespaidu uz izrunu — skaņu veidošanu. Sevišķi, ja zobi jau ir jaunībā slikti, bērns peeradinas veidot nelāgus skaņus, no kuņeem arī vēlāk grūti atradinatees. Galvenām kārtām tā dēvētā zobu peeskaņa ronas no slikteem zobeem. Bet daudz reiz pee tam vainīgas arī nepareizas lūpu kustības, vaj žokļa neatvēršana, kā arī mīksta mēle. Ja lūpas, skaņus veidojot, neatvelk peeteekoši atpakaļ, tad elpa, sevišķi pee nebalsigeem skaņeem, caur zobu starpam sprauzdamās, sacel zobu peeskaņu. Tāpat, žoklim nenokrītot, caur reteem zobeem elpa cauri sprauzdamās rada peeskaņu. Pa leelakai daļai arī mīksta mēle vainīga, — ja ta ir ļegana un ceešaki nepeespeežas, atteecīgus skaņus veidojot, pee preekšzobeem, tad, elpai izplūstot, ceļas peeskaņa. Ja uzrādītām kļūdam peegreež nopeetnu uzmanību un tās novērš, tad, neraugotees uz slikteem zobeem, var veidot labus skaņus un panākt labu izrunu.

Šo kļūdu novēršanai eevēlams vingrinājums, kur ar nolūku sarindoti pēc eespējas daudz zobu skaņi:

I.

*silts atspirdzināts sveic svēts rīts,
caur zariam saules stari trīcūat spīd,
starp ziādu stīabriam circens sīc,
tāds savāds spīdums birzei cauri slīd.*

Vingrinājumu runājot, it īpaši jacenšas visus zobu skaņus labi reljefti veidot, tā ka mēles gals dabū enerģiski darbotees. Visi *ts, ds* pilnīgi jaizrunā kā *e*, ar pārspīletu eksploziju. Tāpat arī visus *s, z* veidojot, ilgak uz teem jakavejas, peegreežot vēribu pareizam mēles, lūpu un žokļa stāvoklim (sk. 158., 164. l. p.). Lai elpas sastrēdzinājums būtu stipraks, eeteicams, vismaz sākumā, sakost zobus artikulācijas momentā. Protams, zobi tūliņ ateet vaļā, tiklīdz izrunajam balseenā esošo vokali, pee kam žoklim janokrīt. — Tad vēl jaleek vērā, ka vingrinotees

balseeni veens no otra jaatdala ar deezgan spilgteem eegreezumeem, bet jasargas starpmirkļos eelpot. Šo vingrinājumu runājot, varēs novērot sekošu parādību, ka tekošā runā, ja veens vārds beidzas ar troksneni (sprēguli) un nākošais sākas ar balseni (vokali), tad izskaņas troksnenis, pārņemdamš otra vārda eeskaņas balseni, iztaisa it kā apveenotu skaņu zilbi, peemēr. *sil' | ca | tspir | dzi |* u. t. t., bet nevis: *silc - at - spir -* u. t. t. Tam par eemeslu ir izrunas atveeglinašana. To mēs daram arī daudz citos līdzīgos gadījumos, un tas pilnīgi peelaujams (salīdz. asimilācija VII., 174. l. p.). Tekošā runā sekošais teikums: *vilks atskrējis aiznesa pats āitu* — ar izrunas eegreezumeem izklausas šāds: *vil | ksa | tskrē-ji | sai | zne | sap'-pa | cai | tu.* — Elpas sastrēdzinājums pee mirkļa skaņeem (sprēguleem) rada negribot momentanus skaņas plūsmas pārtraukumus (eegreezumus), kas skaņu krāvu kopas izveido gluži citadas nekā vārdu mācībā*).

Taču šādu grafisku skripciju eevest izrunas vingrinājumos (kā to daži cittautu izrunas tehnikas pedagogi darijuši), neatzīstam par eeteicamu, jo ta audzekni tikai apmulsinātu. Peeteek ar aizrādījumu uz šo parādību, lai to katrs eevērotu.

2. Mīksta mēle.

Daudz cilvekeem mēle nav attīstījusēs peeteekoši muskuļaina, bet ir mīksta, ļegana, kadēļ dažu skaņu veidošana teem labi nepadodas. Skaņus, kā peem. *r*, kas prasa mēles gala (smaila) stipru vibrāciju, tee nemaz nevar izrunat, vaj veido to visai vāji, tā ka tas tekošā runā pilnīgi pazūd. Šādam trūkumam par cēloni var būt slikti zobi, — izlūzuši vaj ar leelām starpām, — mēles saitītes īsums, vaj arī tikai slihta paraša. — Ja zobu izlūšana vainīga, tad vajag tos likt zobārstam eelikt vaj izlabot. Tas skaņu izrunu stipri uzlabos. — Dažkārt gadas, ka mēles saitīte zem smaila no dzimšanas ir ļoti īsa; tad jāleek izdarīt mazu operāciju — ta jāpārgreež. Šis trūkums beeži vainīgs pee tam, ka mēle nav vibrācijas spējīga. Tā ne tikai *r*, bet arī *l* un citu skaņu veidošana ir apgrūtināta. Še izrunas vingrinājumi, pirms operācijas, maz ko līdzēs. — Dažreiz mēles vibrācijas spējas teek mazinātas grūtos slimības gadījumos (šarlaks, tifs u. c.). Bijuši gadījumi, ka izveseļojušees slimneeki pilnīgi šļupst un *r* nemaz vairs nevar izrunat. Tad pakāpeniski jāvingrinās, lai lokanību atgūtu un mēli no jauna padarītu muskuļainu. Tas reizem prasa ilgu laiku un daudz pūļu, bet ar ceešu gribu un kārtīgu darbu trūkumi novēršami. — Mīksta mēle ir arī par cēloni

*) Par šo izrunas parādību mūsu valodneeki vēl maz interesejušees. Būtu vēlams to zinātniski izpētīt, kā to darijuši daži cittautu fonetiķi.

šļupstešanai. Ari to izrunas vingrinājumi var novērst, ja tikai runas organi nav bojāti, tā ka vajadzīga medicīniska ārstēšana.

Pret mikstu mēli teek eeteikti dažādi līdzekļi un metodes. Visparastākais ir: vingrinājumus izdarīt ar korķa spraudi, ko eņem mutē, lai mēli peespeestu. Ši līdzekļa eeteiceji aizrāda uz pazīstamo helleņu runataju Demostenu, kuŗš, jūrmalā vingrinadamees, ņēmis mazus akmentiņus, oļus mutē, lai novērstu šļupstešanu. Un to ari panācis. Citi eeteic franču akteera Talmas vingrinājumu ar: *tdtda-vail = travail*, un tamlīdzīgus. Mēs savā praksē nekad neesam ķērušees pee korķa spraudiņeem, akmentiņeem, olas čaulam u. t. l. līdzekļeem, bet guvuši labus panākumus veenīgi ar mēles vibrāciju vingrinājumeem. Talmas peņemto *tdtdtd* eeteicam ari latveešeem vingrināt, tikai tad nevajag veidot latvisko *t* un *d* veenu aiz otra, jo latvisko *t* un *d*, kā zināms, mēs neveidojam ar paceltu mēles galu (sk. 162. l. p.), bet gan izrunāt pēc vāciskā veidojuma — peespeežot mēles smaili pee augšejeem preekšzobeem vaj to saknem. Peem., *tdtdtdtdtd* — *draugs*. Tā, šos sprēguļus veenu aiz otra runajot, mēles gala vibrācijas spējas teek attīstītas un to padara lokanaku. Nelaime še tikai tā, ka, šādi vingrinotees, peeron nepareizi veidot min. skaņus, kas var palikt par paradumu. Un tad atkal jauņņemas leekas pūles no tām atradinātees.

Tadēļ labak eevēlāms vingrinājums ar citeem zobu skaņeem, peem.:

*cits dzīts līdz, cits dzīts līdz,
cits dzird drīz.*

Pirmo rindu runāt vairakkārt, 5—6 reizes un tad tikai peespraust otro rindu, kā neviļus; pee tam sevišķi peespeežotees, lai *r* vibrācija būtu dzirdama. Vispār, šos vingrinājumus runajot, raudzitees uz to, lai mēles smailis ar leelu enerģiju tiktu peespeests pee zobeem. Pēc augšeajā parauga var sameklet līdzīgus vārdus, kur labi daudz sprēguļu skaņi, un tos runāt veenu aiz otra, peem. *svārpsts, vārpsta*, u. c. Bet jāsarģas mēles galu pastāvīgi tricinat ar pārspiletu *r* izrunu. Tam panākumu nebūs.

3. Kaklā runāšana.

Ta ir veena no visbeežak sastopamām ļaunām izrunas parašam. Varbūt pee tam vainīģs kreevu skolas eespaids uz mūsu tagadejo ļaunatni. Kreevi vispār veido savus vokaļus *a, b*, kā ari *л* u. c. dziļak mutē nekā latveeši. Daudz cilveki, peem. sacidami *labvakar*, nemaz negreež vēribu uz to, cik kreeviski tas skan; viņus var pārleecināt par viņu nepareizo izrunu tikai

tad, ja teem vairakkārt runā preekšā kreevisko *лабвакар* un latvisko *labvakar*. Viņu dzirde tā peeraduse pee kreeviskeem skaņeem, ka tee sākumā neizšķir īpatnejo savadību. Pa daļai tas ceļas arī aiz tam, ka cilvēki negreež vēribu uz to, kā runā (uz skaņu), bet tikai uz to, ko runā (uz saturu). Tikai ar laiku audzēknis mācas izšķirt un apjaust atsevišķu skaņu īpatnību (kvalitāti). Viņa dzirde ne tikai jaattista, bet ar pretstatu palīdzību jādara uzmanīga uz skaņu savadībam veenā un otrā gadījumā. Tadēļ gandrīz var apgalvot, ka no peerastās kaklā runāšanas audzēknim pašam, bez vadītāja skolotāja pārraudzības, grūti nāksees atradinatees. Tas vispirms jāpārleecina par viņa kļūdam un jauzved uz pareiza ceļa, tad tas var patstāvīgi tālak strādāt. Nelaieme ta, kā leela daļa cilvēku savu kaklā runāšanu neapjauž, bet domā, ka viņu balss ir no dabas dobjā, zema vaj „dramatiska“. Bet viss „dramatisms“ ceļas no tam, ka viņi „speež uz gāmura“, t. i. runā tamlīdzīgi kā čigani.

Kaklā runāšana novēršama ar vingrinājumu palīdzību, pārnesot toņa veidošanu uz preekšmuti. Te eeteicami sekoši vingrinājumi:

I.

*la læ le li lo lū
na næ ne ni no nū
va væ ve vi vo vū
ma mæ me mi mo mū.*

Visus balseņus pēc kārtas runāt ar skanuļeem *l, n, v, m*, sākumā atsevišķi, t. i., katru rindu vairakkārt atkārtojot, vēlāk veenā laidā. Galvenām kārtam jāgreež vēriba uz to, lai tonis (balss strūkla) atsistos preekšā pee ceetajām augšslejam, tuvu pee zobeem. Pirmak runāt lēni, pēc katra balseņa apstājotees, lai dzirde notvertu toņa veidojumu, vaj tas ir labi preekšā; tad sākt ātrak runāt, un beidzot runāt ļoti ātri, nepārtraucot balss strūklas plūdumu.

Ja ne tikai *a*, bet arī *i* guļ dziļi kā kreeviskais *bl*, tad eeteicams runāt sekošu vingrinājumu:

II.

bikli klibi kráukļi klintīs glūn.

Te sevišķi raudzitees uz to, lai mēle paceltos labi augsti pret ceetām augšslejam un *i* būtu labi gaišs. Nerunāt visu tekstu veenā laidā, bet pirmos divus vārdus „*bikli klibi* — *klibi bikli*“ pārmaiņus atkārtot 5—6 reizes labi ātri un tad tikai lēnak

pārejos. Uzmanīt, ka visi *i* zīlēs *li*, *klin*, *tīs* būtu gaiši un ka pēdejā vārda *glūn* tonis neatkristu kaklā un *l* neskanētu kā kreevu л (глуh).

4. Deguna peeskaņa.

Nelabo parašu runat degunā, ar neglītu peeskaņu, arī var novērst, ja nopeetni pūlas. Te arī nelaime tā, ka paši runatāji dažkārt savu kļūdu neapjauž. Viņi pee savas izrunas tā peeraduši, ka dzirde to neatšķir no citu ļaužu labas izrunas. Tad nu tee vispirms jadara uz viņu nelāgo izrunu uzmanīgi, jāpārleecina, kāda starpība ir starp šādi un citādi veidoteem skaņeem, runājot tos preekšā. Kad audzeknis savu nelabo parašu apjauž, jāeesāk ar vingrinājumeem.

I.

*kad klāts balts gālds,
tad kumūass sālds.*

Šai vingrinājumā pārsvarā ir mirkļa skaņi (sprēguļi), kuņi kavē toņa eeplūšanu degunā; starp teem eepīts tikai veens nazalais likvids (deguna skanulis). Šo pēdejo runājot, jāuzmanas, lai līdzās stāvošee balseņi (vokaļi) neskanētu degunā. Ar nolūku samekleti tādi vārdi, kur nav gaišo vokaļu *i*, *e*, jo tee arī ar savu augsto mēles stāvokli paveicina skaņas eeplūšanu degunā. Pa laikam pee deguna peeskaņas ir vainīga mīksto augšsleju un ūkas nokarašanās, kas kavē skaņas izplūšanu pa mutes stobru, bet sadzen to par daudz degunā. Lai to novērstu, eeteicams vingrinātees augšsleju pacelšanā un noturešanā augstā stāvoklī, tā ka kakls atvērts. Kā zināms, cilvēkam žāvājotees mīkstās augšslejas mehaniski paceļas. Tā tad pirms sāk šos vingrinājumus runāt, mimiski jāeedomājas žāvašanās stāvokli, un pacēlušās augšslejas tā jānotur pa visu vingrinājuma laiku. Vēlāk tas paleek par paradumu.

Kad ar augšejo vingrinājumu vokāliskās skaņas (toņa) eeplūšana degunā jau cik necik novērsta, tad var pāreet uz skanuļu veidošanu, lai pēc to artikulešanas deguna peeskaņu novērstu.

II.

*mans nams nemaz nau jāuns;
labs lūams lai ļaudīm ļauns.*

Runājot pirmo *m* skani, izrunat to labi gaņi; pārejojot uz *a*, jāuzmanas, lai tas neskanētu degunā, bet veegli preekšā, kā jau aizrādīts pee *Mazās Almas*. Censtees labi izveidot seko-

jošo s skani, kas aizsarga no toņa eepļūšanas degunā. Pēc vairakeem m un n skanuļeem pārejot uz l , labi eegaumet toņa pāreju no nazalā veidojuma uz oralo. Pee tam uzmanitees un izvairitees no deguna peeskaņas, balseņus runajot.

III.

manā namā cemma Anna ņemmā mannā.

Šai vingrinajumā ir sarindoti tikai balsīgi plūstoši skaņi. To runat tikai tad, kad audzeknis no deguna peeskaņas jau, leekas, galīgi atsvabinajees un sāk apjaust savu nepareizo degunā runašanu. Tad uzmanīgi vingrinātees dentalo skanuļu plūstošā veidošanā, runajot tos veenā laidā — balss struklu nepārtraucot. Pee tam stingri uzmanīt, lai tonis neeeskreen degunā — lai nebūtu deguna peeskaņas. Protams, tā sauktee virstoņi saceļ deguna rezonansi (skanoņu), bet skanoņa nav peeskaņa. Jamācas izšķirt veenu no otras. Pārleecinašanās dēļ eeteicams vingrinājumu pa reizei runat augstā balsī (līdz falzetam), atīstot stipru skanoņu.

Ja degunā eemetušees polipi, eekaisumi, vaj citi traucekļi, tad jagreežas pee ārsta, lai tos novērš.

Pa reizei sastopami arī vēl citi īpatneji izrunas trūkumi, kuŗu novēršanai varēs dot leetišķus aizrādījumus personīgi specialists izrunas tehnikas skolotajs. Sevišķi jaatzīmē šļupstešana un stostišanās, kam par eemeslu ir nervu funkciju traucejumi. Gadījumā var arī šīs likstas novērst, leetišķi un uzcītīgi strādājot, vaj vismaz panākt skaidraku un tekošaku izrunu. Šai ziņā vispārejus aizrādījumus grūti dot, jo to novēršanai katrā atsevišķā gadījumā peemērojami īpatneji paņēmeņi.

Septitais uzdevums.

Skanoņas izkopšana.

Kad atsevišķu skaņu izruna peeteekoši izkopta, var pāreet uz balss skaļuma izkopšanu. Jau agrak pee dažeem vingrinājumeem bija aizrādīts, ka japeegreež vērība balss toņa pareizai veidošanai. Bet tagad nodarbosimees specieli ar balss skanoņas (rezonanses) izkopšanu. Kā zinams (sk. 136. l. p.), skaņa top skaņaka, ja tonis atbalsojas sevišķās skanoņas telpās. Vijolei un citeem stīgu instrumenteem ir šam nolūkam eetaisiti dobumi („vēders“); pūšameem instrumenteem—izleekti gali, u. t. t. Cilveks turpreti rezonanses nolūkeem izmanto deguna dobumu un krūšu telpas. Tā tad mēs varam runat ar galvas skanoņu un krūšu skanoņu. Katras skanoņas izkopšanai noder īpatneji vingrinājumi.

I.

*nu zvani zvan nua malu malâm,
dun dunuaņa nua dangâm, alâm
un namiam jumi vianâm mejâm,
man diana minama, nu ejam dejam.*

Šai vingrinajumā ar nolūku sarindoti daudz skanuļi. Runājot, jacenšas tos veidot gaiši un labi gaļi plūdinat. Citeem vārdeem sakot—runat vingrinājumu pusdzeedoši un censtees skanoņu pastiprinat, pat pārspīlet. Eeteicams eesākt labi augstā tonī (balsī) un, lai nenogurtu, pakāpeniski pāreet uz zemakeem. Šāda runāšana pa daļai atgādina mācītāja balsi, lasot liturģijas baznicā. Jauzmanas tikai, lai balsij nebūtu deguna peeskaņas, bet tonis būtu tīrs, skanīgs, skaļš. Galvenais ir, atrast pareizo skanoņas paņēmeenu; ja tad ar' tonis sākumā nav skanīgs, ar laiku tas attīstas, izkopjas. Tikai jasargas, lai tas nebūtu sa-speests, ķērcošs, bet būtu brīvs, plūstošs. Tadēļ jo seviška vēriba japeegreež toņa labam plūdinajumam, kadēļ eeteicams, balss strūkle nepārtraucot, skanuļus reljeļi izveidot.

Galvas skanoņas izkopšana padara balsi vispār skanīgaku, sulīgaku, tā ka, runājot arī bez „skanoņas“, balss skan skaidrak, tālak plūst un labak sadzirdama. Uzmanīgi vingrinotees, eemas zinamu daļu gaisa viļņus vadīt skanīgumu pavairotajās telpās un tā ar maz elpas (enerģijas) patēriņu panākt skaidri saprotamu izrunu un tāli nesošu balsi.

II.

*auka aurúa jūŗu putâs kuļ,
laukâ kaulu drumsļas gubâm guļ,
mūŗúas vāetra gaudúa, lauvas kâuc,
šâusmas ļâuŗu duamas mâc un jâuc.*

Krūšu skanoņu izkopjot, jaeesāk ar tumšeem skaņeem, kuŗus veeglak tā veidot. Tadēļ arī šai vingrinajumā sarindoti daudz *u*, *au*, *ua*, bet ar nolūku izmesti *i*, kas nemākulim apgrūtina balss noturešanu krūtīs. Protams, labam runatajam veenlīdzīgi labi jaskan krūšu skanoņā tā tumšajeem, kā gaišajeem skaņeem. Bet no svāra ir sākumā atrast pareizo balss paņēmeenu (toņa veidojumu), un tas visveeglak panākams ar tumšajeem skaņeem. Kad jau skanoņa izkopta, tad vairs nenāksees grūti runat tajā arī gaišos skaņus. Tad var pavinrinat „*zili lini*“ u. c. vingrinājumus krūšu balsī.

Seviška uzmanība, runājot augšējo vingrinājumu, jāpegreež tam, lai toņa paņēmeens nebūtu kaklā saspeests. Beeži atgadas, ka audzeknis sāk runāt ar, tā dēvēto, „speedeenu uz gāmura“ (Druck auf dem Kehlkopf) un eedomajas šo saspeesto toni esam krūšu toni*). Tāda balss atgādina čigana parasti kaklā saspeesto toni, un to nedrīkst samainīt ar pareizo krūšu toni. Krūšu tonim jābūt brīvam, svabadi plūstošam, bez vismazākā speedeena. Tas atšķiras no galvas balss ar to, ka, toni veidojot, skan līdz arī tas gais, kas atronās zem balssmēlitem — elpošanas organos, krūtīs. Ja uzleek roku uz krūtīm un pareizi veido krūšu toni, tad var jaust, ka krūtīs trīc. Ja arī šī trīcešana sākumā ir neecīga, tikko nojaušama, krūšu skanoņa, ar vingrinājumeem to izkopjot, laiku pa laikam top stipraka.

Ikveens audzeknis jābeedina vingrinājumus nepārspilet un ar varu nepūletees, lai dabutu drīz un ļoti stipru „krūšu balsi“. Tādai darbībai, resp. centībai, var būt ļoti nopeetnas ļaunas sekas. Mazākā krūšu pārpūlēšana vaj nepareiza vingrināšanās var bēdīgi atreebtees. Jaunos eesācejus nevar deezgan beeži beedinat — būt uzmanigeem. Krūšu toņa izkopšana prasa leelu uzmanību un ilgu laiku. Tadēļ vajag daudz paceetības. Te īsti veetā aizrādijums: kas lēni un uzmanīgi strādā, tas teek daudz ātrak uz preekšu nekā tas, kas steidzas un ar varu nopūlas.

Sakarā ar krūšu toņa izkopšanu jāpegreež arī leela vēriba elpošanai. Vispār zemees toņi, un seviški krūšu toņi, prasa daudz elpas patēriņa. Tadēļ jāuzmanās, lai elpu velti nešķeestu, kas pavedina uz pārak beežu eelpošanu, un nekad nerunātu bez elpas eeņemšanas. Katrs tonis, un jo seviški krūšu tonis, tikai tad var labi skanēt, ja tas atbalstas uz elpas, t. i. ja zem toņa ir „elpas stute“. Jaeemanas tā runāt vingrinājumus, tad tas paleek par paradumu, un vēlāk, radišanas procesā, nav par to jadamā, bet elpošanas tehnika klausā mehāniski. Lai to panāktu, vajag nō paša sākuma peegreezt elpošanai ceešu vēribu: Pirms katras vingrinājuma rindas apzinīgi ar šķirtni eelpot un tad tikai sākt runāt. Un runājot, ar elpu tik tau-pīgi rīkotees, ka peeteek visas rindas norunašanai. Nekad rindas vidū neelpot, izņemot tos gadījumus, kad atsevišķus balseenus tīšam garāki plūdina, lai novērotu, vaj tonis pareizi skan krūtīs. Tādā gadījumā, tiklīdz nojauž, ka elpas sāk ap-trūkt, atkal apzinīgi eelpot un turpināt vingrinājumu. Pa visu vingrinājuma laiku jābūt ļoti nomodā par savu elpošanas tehniku.

*) Šo nebūšanu, deemžēl, vēl beeži varam novērot arī mūsu teatros, ne tikai provincē, pee daža laba akteera, kuŗš nav ar izrunas tehniku leetpratīgi nodarbojies.

Astotais uzdevums.

Balss apmēra izkopšana.

Jau agrakos vingrinājumos šad tad bij aizrādīts, ka eeteicams toņa augstumu pakāpeniski mainīt, lai balss nenogurtu. Bet šādai toņu kārtas maiņai nebija sava īpaša nolūka. Tagad ar sekošiem vingrinājumiem izleetosim toņu augstuma maiņu kā līdzekli izkopt balss apmēru. Ikdeeniškā dzīvē daudz cilvēki parastā runā neizleeto vairak kā 3—5 toņus. Bet tāda izruna (valoda) ir veemuļīga. Māksslineekam ar to nepeeteek. Psychisko emociju attelošanai radišanas procesā jaizmanto viss balss apmērs. Un jo plašaks tas būs, jo krāsu bagataka būs izteiksme. Tadēļ jacenšas attistīt pēc eespējas plašaku balss apmēru, cik nu dabiskee līdzekļi to atļauj. Kā zinams, cilvēka balss apmērs atkarīgs no balss mēlišu garuma, beezuma un funkcijam (sk. 116., 133., 134. l. p.). Taču zistematiski strādājot, nodarbojotees ar balss izkopšanu, ikveens var savu apmēru paplašināt. Jo ikdeeniškā dzīvē visu apmēru neizmantojot, daži toņi augšējā un apakšējā registrī aizsērē, neskan, neklausā. Tos nu vajag izkopt, padarīt skanīgus, paklausīgus. Šam nolūkam eeteicams šā vingrinātees:

I.

*liali balti gūlbji lidūa,
spalvas saulē spulgūa, laistas,
lakstīgala liapā svilpūa,
dzēlmes malā laiva vālstas,
lapa pilna valgām pilēm
lēni ligūajas līdz dzilēm.*

Vingrinājumu eesākt savā parastā tonī, vidus registrī. No ta izejot, tad sākt vingrināt tādejadi, ka katru rindu — visus 8 balseenus — runāt vienādā augstumā. Nākošu rindu kāpināt pa pustonim (ja eespējams pa ceturtdaļtonim) augstak. Un tā līdz eespējamam augstumam, cik tik augstu tonis brīvi, nepeespeesti klausā. Pēc tam tāpat kritināt lēnam uz leju līdz eespējamam zemakam tonim. Pirmā laikā runāt tikpat augšējos, kā apakšējos toņus tikai tiktāl, cik tee veegļi padodas; nevajag ar varu speegt augšējos, nedz arī nopūletees ar apakšējiem. Pēc nedēļas, vaj pāris nedēļam, kad videjee toņi labi un droši skan, censtees augšā un apakšā peenemt pa pustonim klāt.

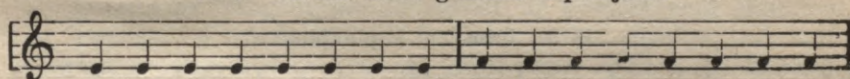
Visu vingrinājumu runāt pusdzeedoši, plūdinoši, ar leego balsspaņēmeenu un pusbalsī, t. i. ne pārak stipri, bet tikai ne ar vaļejām balssmēlitem. Katru rindu norunāt veenā elpas

paņēmeenā un nemainīt toņa augstumu, lai dzirdes sajūta dabū labi eegaumēt atsevišķu intervalu pārejas un nostādīt gāmura muskuļu funkcijas. Ilgi eegaumeti, zināmi, noteikti toņa augstumi padara muskuļus mehāniski paklausīgus, tā ka vēlāk pēc vēlešanās katrā laikā var balsi kāpināt un uzņemt katru toni bez kādām leekām pūlem. Tādu gatavību audzēknim sneegt, galvenām kārtām, ir šo vingrinājumu nolūks.

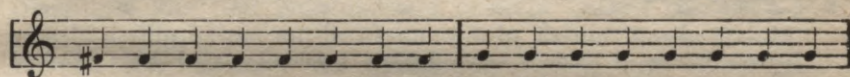
Ja audzēknim nav eespējams toņa kāpinājumus atrast brīvi pašam bez skolotāja palīdzības, tad var ņemt palīgā muzikas instrumentu, vislabāk klaveeres, kur jau stīgas pēc pustoņem uzskanotas. Vajaga atrast ar taustiņu peesišanu savas balss vidus toni (kas pa laikam ir: vīreešēem *re — la* un seeveetēm *mi — sol*) un tad vingrināt, kā augšā aprādīts.

Peem.:

№ 1. Chromatiskās gammas kāpinājumi:

Lia-li bal-ti gul-bji li-dúa; lia-li bal-ti gul-bji li-dúa;

lia-li bal-ti gul-bji lid-úa; lia-li bal-ti gul-bji li-dúa,

u. t. t. pa pustonim uz augšu un atpakaļ visā savā balss apmērā.

Kamēr teksts vēl nav drošs, var vingrināt tikai pirmo rindu vien: *liali balti* u. t. t. Un kad jau padodas veegli novert toņu augstuma maiņas, pāreēt uz pārejo rindu tekstu.

Šāda vingrinašanās jaturpina mēnešēem, pat gadeem ilgi. Un eeteicams katram to neatnest visā savā mākslineeka darbības gaitā. Ta padara balsi lokanu, drošu visās toņu kārtās; izkopj dzirdi, ka ta spējīga regulēt gradāciju pārejas, un caur to paveicina psihiskās izteiksmes spējas. Lokana, krāsu bagata balss netikai dara dziļaku eespaidu uz klausitāju, bet dod arī pašam runatajam vairak eespējas izsmelt savas dvēseles bagatības.

*

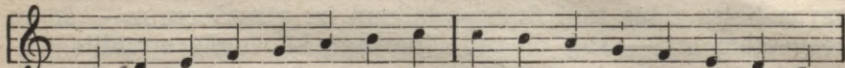
Lai dzirdi izkoptu, var ņemt palīgā vēl citādas muzikālas paņēmeenus. Kā zināms, katra muzikāla toņa augstums atkarīgs no virtojumu skaita, ko izdara skaņu radošais preekšmets. Tā tad faktiski katram tonim ir sava muzikāla nokrāsa, ko labi attīstīta dzirde veegli izšķir. Cilveki ar eedzimtu abzolutu dzirdi var pateikt katra toņa augstumu*). Ne jau nu to

*) Mūsu fonētiskā instituta direktors Wigneru Ernests apgalvo, ka abzoluta dzirde nav eedzimta, bet ka katrs to var attīstīt, ko viņš arī peerādījis ar savu audzinašanas metodi.

labam runatajam vajadzīgs sasniegt, bet gan veegli prast atšķirt zemākos toņus no augstākiem un veegli varet izdarīt balsis kāpinājumus un kritinājumus, pee kam katrā laikā uzņemt tādu balsis augstumu, kādu pats vēlas. Lai toni padarītu paklausīgu, ka tas katrā vēlamā augstumā brīvi skanētu, bet „nelūztu”, tad jāvingrinās vispirms eegaumēt pamata toņus, parastā toņu kārtā: *do re mi fa sol la si do*.

Italisko nošu nosaukumu veetā var runāt mūsu pirmā vingrinājuma tekstu pēc sekošā parauga:

№ 2. Gammas kāpinājumi:

Ma-zā Al-ma rā-vā bra-dā; ma-zā Al-ma rā-vā bra-dā.

№ 3. Intervalu kāpinājumi:

Ma-zā al-ma ma-zā al-ma ma-zā al-ma ma-zā ma-zā al-ma
 zekunda | terce | kvarta | kvinta | seksta | septima | oktava | oktava | septima |
 u. t. t. uz leju.

Tā vingrinātes pusdziedošā balsī un labi eegaumēt intervalu atteicības. Katram runatajam eeteicams ņemt dažas stundas pee dzeedašanas skolotāja, lai toņa apmēru attīstītu un izkoptu. Tikai, nodarbojoties ar dzeedašanu, nedrīkst peemirst, ka runatajam galvenā vēriba tomēr jāgriež uz skaidru skaņu izrunu — dikciju. Daži dzeedašanas skolotāji, peegreeddami sevišķu vēribu toņa izkopšanai, nolaidīgi izkopj dikciju, vaj pavisam neeevēro skaņu fonetisko veidošanas likumību*). Ja jau neskaidra dikcija peļama pee dzeedatajeem, tad pavisam neceešama ta ir pee runatajeem, lai nu tas būtu akteeris, mācītājs, skolotājs, advokāts, vaj cits kāds orators.

Devitais uzdevums.

Balss stipruma izkopšana.

Savukārt jau ar skanoņas vingrinājumeem (sesto uzdevumu) padara balsi stiprāku, skanīgāku. Tomēr katru skanīgumu tekošā runā var vēl pastiprināt un atslābināt. Te svarā krīt dinamiskie kāpinājumi. Tāpat kā toņa pacēlums un nolaidums (gradācija), mākslneeciskā radišanā ir līdzeklis saturā domas

*) Beeži gadas dzirdēt mūsu zolodzeedatajus (nerunājot par koņeem!), kuņi izrunā: *Saulīt tēceļ’* . . . vaj atkal: *šō es sōdu* u. t. l. Dažeem dzeedatajeem atkal dikcija tik neskaidra, ka nevar saprast tekstu, vaj dzirdama pat šļupstešana teksta izrunā.

apgaismošanai un jūtu izteiksmei, tā ari toņa pastiprinājums un atslābinajums (dinamika) kalpo tam pašam nolūkam. Tadēļ zistematiski jaizkopj balss līdzekļi jeb spējas izdarīt dinamiskos kāpinājumus pēc vēlešanās katrā virzeenā (*crescendo* vaj *decrescendo*), kā to izveidojamais teksts prasa (sk. 230.—236. l. p.).

Balss stiprums atkarajas no balssmēlišu atvėzešanās platuma skaņu radišanas momentā, vaj no mēlišu beezuma resp. gaŗuma. Balssmēlites pagarinat mums nav eespējams, bet gan tās uzvelkot sabeezet, padarit sprindzenakas. Turpreti viņu atvėzešanās leelumu mēs panākam ar stipraku vaj vājaku elpas speedeenu. Tā tad elpas speedeens balss stipruma izkopšanā spēlē galveno lomu. Stiprs elpas speedeens izdarams, ja elpa krūtīs ir stipri sabeezeta. To panākam ar dziļo- vaj ar šķirtnes elpošanu (sk. 120. un 124. l. p.). Sabeezeto gaisu nu vajag izleetot skaņas radišanai ar nolūku attīstīt balss stiprumu.

Eteicams vingrinajumus eesākt ar atseviškeem skaņeem, tad pāreēt uz vārdeem un beidzot runat veselus teikumus. Pirms sāk vingrinajumu runat, jābūt tādai sajūtai, ka krūtīs ir ar gaisu pārpilditas. Tādā kārtā balss stobrs teek mazleet paplašinats, kas dod balssmēlitem eespēju izdarīt plašakus atvėzeenus. Elpu, kas nu laužas uz āru, tūliņ pārvērst skaņā — pirmak lēni kāpinot un atslābinot (< >), bet vēlāk izdarīt spējus kleedzeenus, vaj zilbes kapat (*staccato*).

< m m m a a a a m m m >

Ar *m* eesākot, likt balsij pamazam peeaugt stiprumā. Tiklīdz mana, ka visas krūtīs trīc, atvērt muti un likt *a* skanīm peeaugt līdz eespējamam stiprumam; pēc tam lēnam balsi slābinat un nobeigt ar *m*. Protams, ka tas jaizdara veenā elpas paņēmeenā, sadalot elpas apmēru pēc eespējas veenlīdzīgi uz balss peeaugumu un atslābinajumu. Šā pareizi un kārtīgi vingrinotees balss deenu pa deenai peeaug stiprumā, skanīgumā. Eesāceji jābrīdina no pārspīļeumeem. Nevajaga pārak ilgi, ne kleedzoši stipri vingrinat.

Kad augšējais skaņu vingrinajums jau padodas, tad tādā pašā kārtā vingrinātees atsevišku vārdu izrunā, peem.

< ^ > | < ^ > | < ^ > | < ^ > |
auka | *aurūa* | *laukā* | *kaulu* |

Katram vārdam izleetot veselu elpas paņēmeenu, pee tam uz videjeem balseņeem kavetees pēc eespējas ilgak.

Vaj atkal izdarīt spējus dinamiskus kāpinājumus veenā elpas paņēmeenā, uz katru balseenu tos pastiprinot vaj atslābinot, peem.

I.

$\overset{<}{\text{h}}\text{ei} - \overset{<\hat{>}{\text{s}}}{\text{s}}\text{ā!} \quad | \quad \overset{<}{\text{h}}\text{ei} - \overset{<\hat{>}{\text{d}}}{\text{d}}\text{ā!} \quad | \quad \overset{<}{\text{h}}\text{ei} - \overset{>}{\text{s}}\text{ā!}$

Pēc tam pāreet uz balseņu sadališanu:

$\overset{<}{\text{a}}\text{u} - \overset{<}{\text{k}}\text{a} \quad | \quad \overset{<}{\text{a}}\text{u} - \overset{<}{\text{r}}\text{ūa} \quad | \quad \overset{<}{\text{j}}\text{ū} - \overset{<}{\text{r}}\text{u} \quad | \quad \overset{<}{\text{p}}\text{u} - \overset{<}{\text{t}}\text{ā(s)} \quad | \quad \overset{<\hat{>}{\text{k}}}{\text{u}}\text{ļ} \quad |$

Šis vingrinājums noder, lai mācītos tā dēvēto *staccato* izrunu — tekstu sakapat. Te balsij jāleek peeaugt uz ikkatras zilbes ar grūsto jeb ceeto balss paņēmeņu (*Stimmansatz*). Starp vārdu atsevišķām zilbēm balsi apraut, bet ne eelpot. Tamlīdzīgi var runāt arī citus vingrinājumu tekstus, piem. *nu zva-ni-zvan...* vaj *sil-ca-tspir-dzi-nāts...* u. t. t.

Tāpat jāvingrinās izdarīt spējus kleedzeenus, ko dramatiskās lomās vaj deklamācijās beeži gadas izleetot jeb peemērot. Kleedzeņu vingrinājumos ļoti jāuzmanas, ka balssmēlītes būtu slēgtas un elpa sabeezeta pirms toni attīsta (sk. 124. l. p.). Ja nokavē kārtīgu eelpošanu un gaisa sabeezešanu elpas organos, tad balssmēlītes netik veen ka ātri nogurst, no kam balss drīz veen sāk skanēt ķercoši kā aizsmakuse, bet ta var arī „lūzt“. Veens veenīgs nepareizi veidots kleedzeens var būt ļoti kaitīgs, un uz ilgaku laiku balss var zaudēt leego toņa veidošanas spēju. Tadēļ eesāceji ļoti jābrīdina ar savām balss spējam nerotaļatees. Pirmee kleedzeņu vingrinājumi jāizdara ļoti uzmanīgi un apdomīgi. Taču šāda vingrināšanās nepeecešama, jo var atnest leelu labumu — pasargāt no tam, lai balss afektu izplūdumu gadījumos nelūztu.

Pirmee kleedzeņu vingrinājumeem eeteicams ņemt vārdus ar skanuļeem, vaj slēdzeņeem kā eeskaņeem, lai balss mēlišu vibrācija jau sāktos, kamēr vēl mute nav atvērta un elpas vilnis kleedzeenā izplūdis, piem.

II.

$\overset{<}{\text{l}}\text{aid!} \quad | \quad \overset{<}{\text{l}}\text{aid!} \quad || \quad \overset{>}{\text{v}}\text{aid,} \quad | \quad \overset{>}{\text{v}}\text{aid!} \quad ||$

Tad pāreet uz balseņu eeskaņeem:

$\overset{<}{\text{a}}\text{uka!} \quad || \quad \overset{>}{\text{a}}\text{ukā} \quad || \quad \overset{>}{\text{ā}}\text{urūa} \quad ||$

Pēc tam, kad balss siteens kleedzeena paņēmeenā jau ir tehniski drošs, var izvēletees kādu frazi no dzejas darba un runāt dinamiskos kāpinājumus ar izjūtu, piem.

III.

gáisi dimd! || *milži,* | *stipruaņi, cînas!* ||

Beidzot javingrinās izdarīt balss dinamisku kāpinājumu — peeaugumu stiprumā, — netikai atsevišķos balseenos vaj vārdos, bet noslēgtos jēdzeenos. Pee tam greezt vērību uz to, lai balss peeaugtu neveen dinamiski stiprumā, bet ari toniski augstumā. Ņemsim raksturīgus tekstus no mūsu dzejneeku darbeem.

IV.

lāudis skrāida, |
kliadz un vaida; ||
visur līķi, asins, liasmas — |
nāves briasmas! ||

Censtees katru jaunu jēdzeenu, kā *skrāida*, *kliadz* — *vaida* kāpināt augstāk un stiprāk; pee *visur* gradācijas līnija jauzņem atkal zemāk un sekojošos vārdus veenu aiz otra izsverot, tos toniski un dinamiski kāpināt, kamēr pee *briasmas* sasneedz kulminācijas punktu.

V.

negáisu negáisi,
saplēsti mākuāņi, |
debesu skrandas
veļas un vandas! ||
aumaļu gāziani,
aukas un brāziani; ||
haosam uzvara, |
haosam vaļa! ||

Negribam šē vairs aizrādīt, kuŗš vārds un par cik katrs kāpināms. Lai audzēknis pats vingrinādamees izraugas tādu dinamiskās uzbūves veidu, kāds tam leekas visnoderīgākais — saturam peemērojāmākais.

Desmitais uzdevums.

Izrunas veiklibas izkopšana.

Kad balss labskaņa un skanīgums, kā arī valodas skaņi pareizā veidošanā jau izkopti, tad jāvingrinās ātrrunā. Jaattīsta izrunas veikliba līdz tādai gatavībai, ka pat steidzīgā runā katrs vārds būtu labi saprotams. Tas, protams, notiks tikai tad, ja arī ātri runājot katrs atsevišķs valodas skanis būs tikpat pareizi — īstā veetā un ar attecīgu elpas daudzumu — veidots kā lēni runājot.

Radišanas procesā — tikpat deklamejot kā lomu tēlojot — nevar vairs par skaņu pareizu artikulāciju domāt, tai jāklausa mehaniski. Tadēļ jācenšas pēc pareizas artikulācijas peeradinatees arī ikdeenišķā dzīvē. Vārdu sakot: jāpadara pareiza skaņu veidošana par ikdeenišķu paradumu. Taču peedzīvojumi rāda, ka tas nav tik veegli izdarāms, kā pasakāms. Beeži novērots, ka vingrinājumus audzēknis norunā ļoti labi, izsargādamees no visām savām kļūdām; bet tiklīdz peegreežas ikdeenišķai izrunai — visas agrakās kļūdas atkal dzirdamas. Tas izskaidrojams tādejādi, ka runas rīki viņam klausā tikai tad, kad viņš par to pareizu darbīšanu domā, bet tiklīdz domā par runas saturu — kā ikdeenišķā dzīvē, — tad runas rīki pa vecam izdara agrakās kustības. Tas leecina, ka tee vēl nav peeteekoši vingrināti — nav eevadīti jaunās sleedēs. To nu nevar ar vingrinājumeem veen panākt, bet jāpārnes pareizā skaņu veidošana uz ikdeenišķo sarunu.

Te nu jāpeemēro zināma taktika. Nemot vērā, kā cilvēki ikdeenišķā dzīvē runā, vaj nu stāstoši un pamācoši (didaktiski), vaj izsakot savas jūtas — no dažādeem dvēseles stāvokļiem, jāizvēlas vispirms tas veids, kurš vismazāk saistas ar cilvēka eekšējo dzīvi. Jo tad, tikpat prāts kā jūtas, mazāk aizņemtas un runātais var sevi labāk kontrolēt.

Pirmak eeteicams balsī lasīt laikrakstus; sevišķi parastos deenas notikumus, ceļojumu aprakstus un citus vēstoša satura rakstus. Pēc tam nedrīkst aizrautes no satura, bet domāt tikai par labu izrunu un kārtīgu elpošanu. Nelasīt pārāk ātri, lai dzirdei nepaētu dažī skaņi neeevēroti garām. — Tāpat ikdeenišķā dzīvē, sarunājotees ar mājneekeem, vaj ārpus mājas, jāpeegreež sevišķa uzmanība savai izrunai un elpas eedališanai. Viss tas sākumā ir visai nepececešams, lai liktu pamatu vēlāk attīstamai izrunas veiklibai jeb ātrrunai*).

Tās pakāpeniskai izkopšanai izvēlesim pirmam vingrinājumam kādas pazīstamas dzeesmas jeb dzejoļa tekstu, par kura saturu nav jādomā.

*) Dr. Kāns izpētījis, kā veikli runātaji izdara 1500 skaidri sekojamas kustības minūtē, vaj 25 zekundē.

I.

ja - ik - vians - tik - ze - mē - sē - tu,
via - nu - grāu - du - vā - sē - lu, |
kas - tad - iz - skāi - tīt - gan - spā - tu
zēl - ta - kvā - šu - krā - ju - mu. ||

To sākumā runat lēni, katru balseenu par sevi atdalot un peegreežot visu uzmanību skaņu pareizam veidojumam. Tad arvien ātrāk un ātrāk; tā ka var norunat veenā elpas paņēmeenā 2 reizes, tad 4 reizes un beidzot pat 6 reizes. Satura izteiksmei nav japeegreež nekāda vērība, bet tikai elpas eedalījumam un skaņu reljefam veidojumam.

Kad šāda mehāniska runāšana jau peeteekoši labi klausā, kad runas rīku kustības vairs nemisas un īpatnejās izrunas kļūdas vairs neezogas, tad var pāriet uz tālākiem vingrinājumiem, kur bez mehāniskās puses — skaņu artikulācijas — var peegreežt vērību arī saturā izcelšanai. Otram vingrinājumam gan vēstošs saturs, bet jacenšas to norunāt ar leelu interesi, it kā atstāstot kādu ārkārteju gadījumu. Šo vingrinājumu uz Dubura eeteikumu eevēdām dram. kursu praktikā un viņam par peemiņu arī peepaturesim.

II.

Tur dibēnā aiz žūaga
stāv it maziņš briadulēns,
skatas gāisā rāms un lēns; |
un aiz vārtiām uatrā pusē
stāv kāds vīrs ar labu prāt',
kam pūdelis un gāilis klāt. ||
Bet vējš tur cauri nāk,
tā ka pūdels šķaudīt sāk;
par tua vīrs — ak tavu puast'! —
žņāudz tua gāili nuast. ||

Arī šo vingrinājumu runat lēni, labi reljefi izveidojot valodas skaņus. Kad skaņu veidošana vairs nemisas, pāriet uz ātrāku runāšanu. Sākumā elpu eņemt atzīmetās veetās, bet vēlāk censties norunat visu vingrinājumu ar veenu elpu un ar pārspīletu ātrumu.

Beidzot jāķeras pee ātrrunas vingrinājumiem ar zināmu jūtu izteiksmi. Tam nolūkam noderēs sekošee:

III.

*Un liču lūacu viņš mijas un vijas
un izstīpāj visapkārt urdziņu dzijas
kā vizuāšas vizuļu varjācijas,
un putu spārnus sasitis skriam,
tik tālāk, tik tālāk, tik tālāk arvian.*

IV.

*Un liatutiņš — ek liatutiņš
tik slīd un rit un pil un krīt
un sirdij dziad: laiks atdarīt!
laiks atdarīt! |
Ek, šņiku-šņaku liatutiņš —
kā dej nu viņš! kā dej nu viņš!
pa zariņiam un lapiņām,
un garām tiam, un cauri tām,
pa riaviņām, pa maliņām
līdz sūnāiņājām aliņām; ||
tik rit un pil un krīt un trāpa
pa ragiam zirnekļu papiņam,
kas pašā alas dibcenā
par mušām šūa tua pārduamā
un lēnām vēcūas tiklus lapa.*

Pēdejos divus vingrinājumus runājot, jau vajag peegreezt vērību ritumam, dinamikai un gradacijam.

Veenpadsmītais uzdevums.

Dramatiskas raksturošanas izkopšana.

Līdzšīnejee vingrinājumi galvenām kārtam kalpoja skaņu artikulācijas vaj balsis toņa izkopšanai. Tas viss peeder pee ārejās tehnikas, kas ir katras izrunas pamats. Tikai uz šāda droša pamata mēs varam celt daiļrunas arhitektonisko ēku — jūtu un domu izteiksmi. Kā zināms, jūtu emocijas izteicas balsis intonācijās, un tām kā būvmateriāls jeb veela sevišķi noder valodas balseņi (vokaļi); turpreti domu vaj atziņu izteiksmes materiāls pa leelakai daļai ir troksneņi (konzonanti). It īpaši tee kalpo domu un atziņu raksturojošai izteiksmei. Daudzi skaņi jau paši par sevi, eetilpdami vārdos kā zināmu novēro-

jumu raksturīgi leecineeki (sk. 137., 138., 153. l. p.), leelā mērā atbalsta runas izteiksmi, tādejādi pastiprinādami tās satura eespaidu uz klausitajeem. Ja nu šee vārdi vēl teek apgaroti ar atteecigu intonaciju, tad runas izteiksmes eespaidis būs vēl spilgtaks. Spilgtums ir dramatiskas runas galvenā pazīme. Kur nav raksturojoša spilgtuma, tāda runa kā nedramatiska, nedzīva, neatstāj vēlamo eespaidu. Akteerū runai tādēļ jābūt spilgtai, dramatiskai, raksturojošai, lai ta savu mērķi panāktu.

Ari šai ziņā tehniska vingrinašanās nepeecešama.

I.

*Dārd drūmi drāusmīgs pārkuap' grāvians; |
dreb krasta krāujā stiprās priades. ||*
< *Pār jūru briasmīgs vētras brāzians
trauc auriādams! | — trīc trāuslās niadres. ||*
*Ķērc trauktīa vārnu bari zariūas, |
krēmt krāukļi, zvēri briasmās rēc; || <*
> *krit satriakts radib's kruanis barūas, |
rāud asrām ritūat, grēkūas brēc. || >*

Šis vingrinājums sastāv no divām, īpatneji raksturojamām daļām. Pirmā daļā (kas aptver 4 rindas), jāizteic negaisa vareņības raksturojums; otrā (atkal 4 rindas) — šausmu un baiļu raksturojums. Pirmo daļu runājot, jāņem pilni, smagi krūšu toni. Atsevišķus, noslēgtus jēdzeenus var īpatneji vēl niansēt raksturojuma ziņā. Pirmo rindu runāt — paziņojošā izteiksmē. Tas vislabāk izdodēes tad, ja ņems palīgā mimiskas kustības: eedomasees, ka jāiznāk uz skatuves un jāpaziņo, ka pār jūru un kalneem plosas pārkoņa negaiss, un runājot paspers pāris soļus uz preekšu un pacels roku kā norādīt. Otru rindu runāt — sajūtot nenovēršamu, liktenīgu breesmu tuvošanos, kas eedvēš izbailes. Trešo rindu, līdz „aurodams“, runāt ar dinamisku spēju kāpinājumu, lai raksturotu vētras plosišanos; reizē ar dinamisko var izdarīt arī stāvu gradācijas kāpinājumu. Teikuma otro daļu (ceturtā rindā) turpreti runāt ar jaunu elpas paņēmeenu, kā pašu par sevi noslēgtu, konstatejošā izteiksmē; tomēr ar skanošu balsi.

Vingrinājuma otrās daļas raksturošanai jāleeto gluži citadi balss līdzekļi. Tonim jābūt saspeestam, apseecinatam, taču ne kaklā sažņaugtam, vaj čuksta paņēmeenam. Balss intonacijai jāizteic izbailes, šausmas, lai raksturotu to, ko putni un dzīvnieki izbeedeti dara. Peekto rindu „ķērc“ u. t. t. eesākt zemā balsī un pastāvīgi pa jēdzeeneem kāpināt dinamiski, kā arī jūtu un formas gradāciju peeaugumā, līdz kamēr pee vārda

„*rêc*“ balss sasneedz augstako *crescendo*. Tad nākošās pāris rindās pakāpeniski kritinat balsi zemak un zemak, līdz kamēr pee „*brêc*“ sasneedz vizzemako pakāpi. Šajās pēdejās divās rindās jazird sagrauzta, izsamisuša cilveka intonacija, kam pēdejā rindā peejaucas apspeestas raudas.

Intonaciju izteiksmes, kā ari balss līdzekļu peemērošanas ziņā, ikveens šai vingrinajumā var eet īpatnejus ceļus, lai sasneegt raksturojuma daudzpusību un oriģinalitati. Peemēram: pirmo daļu var runat baiļu pārņemts, par dabas spēku trakšanu, otru turpreti — ļauna preeka pilns, par to, ka nu varenais radibas kronis — cilveks krīt izmisumā ceļos. Vingrinajuma saturs preekš tam ir noderiga veela. Augšējais paskaidrojums noder tikai kā aizrādijums kādā kārtā veela izmantojama. — Gribetos vēl peebilst, ka raksturošana nav jasamaina ar imitaciju — atdarinašanu. Nav jacenšas atdarinat — imitet ne vēja brāzeenus, ne pārkoņa grāveenus, ne vārnu ķerkšanu, zvēru rēkšanu u. c. izteiksmes parādibas. Tas, pirmkārt, cilveka balsij nav eespējams un, otrkārt, nav vajadzigs. Jo ar imitešanu nevar klausitajus aizkustinat, bet tikai reaģet uz viņu prātu. Cik labi ari kāds akteeris neatdarinatu vārnas ķerkšanu, vaj kraukļa kremšanu, klausitajs veenmēr to apspredis no prāta stāvokļa: analizēs cik labi vaj slikti akteerim izdevees to izdarit, bet nekad akteeris tādejadi nesneegs klausitajam zituaciju raksturojamo stāvokli, lai klausitajs apjaustu notikumu. To akteeris spēj veenigi ar notikumeem vaj zituacijai peemērotu izjūtu. Peemēram Plūdoņa baladē: „Jumis atreebejs“ nāk preekšā veeta:

„Khe, khe, nu darbi ir galā.“

Nevis ar to, cik labi deklametajs varēs atdarinat Jumja eedomatā balsī „khe, khe“, viņš panāks eespaidu, bet gan ar to, cik dziļi viņš izjutīs Jumja uzvaras ļauno preeku.

Ir alošanās mācīt it kā atsevišķu preekšmetu (vārdu) apzīmešanai, lai tos raksturotu, vajadzīga īpaša toņa krāsa*). Peemēram, Krilova fabulā gulbi, līdaku un vēzi nevar ne ar kādām toņa krāsam raksturot, ne pašus par sevi, nedz viņu darbību — raujas, velk un rāpjas. Ātraka vaj gausaka šo vārdu izruna te maz ko sneegs; bet klausitajs gan mantos no attēlojamās zituācijas zinamu raksturojumu, ja deklametajs šo kustoņu aplamo darbību sneegs zīmīgā izjūtas intonacijā, — šinī gadījumā: zobgalīgi ironiskā.

Tā ari augšejo vingrinajumu runajot, nevajaga meklet savā balss reģistrī kādas peemērotas toņkrāsas preekš vārnas, kraukļa vaj zvēra pašu vaj ari viņu darbības raksturošanas, bet tikai, pirmkārt, censtees aptvert to šausmu stāvokli, kad visa

*) Sk. Plūdoņa „Deklamacija“ 72. l. p.

radība, negaisam plosotees, jūt bailes; otrkārt — pilnīgi eejustees attēlojamā zituacijā, un sneegt šāda psihiska stāvokļa raksturojumu ar spilgtu intonāciju. Atteecīgais tonis rasees pats no sevis. Izjūta rada balss krāsu, nevis otrādi. Lai gan balss krāsa rodas mehāniski katrā psihiskā gara stāvoklī, tomēr vingrinašanās eevēlama, lai eemanitos tehniskā izpildīšanā, kas atveeglina mākslineeciskās radišanas procesu.

Dramatiskas raksturošanas izkopšanai eeteicami arī daži zīmīgāki panti no Raiņa „Pastara teesa“, Bārdas „Davids Zaula preekša“, Plūdoņa „Kaņa zīmfonija“ un citeem dzejoļeem, kur attēlota kāda dramatiska darbība, kas saistīta ar dziļu pārdzīvojamu emocijam un afekteem.

Atteecotees uz vingrinājuma fonetisko saturu, jāpeezīmē, ka te ar nolūku sarindoti vārdi ar daudz *r* skaņeem. Jo *r* savu fonetisko īpašību dēļ ir veens no visraksturīgākeem troksneņeem dramatiskas darbības attēlošanai. Savukārt vingrinājums tā tad noder arī *r* skaņa izkopšanai.

Divpadsmitais uzdevums.

Gradāciju izkopšana.

Kad balss apmērs ir izkopts, noteikti nodibināts, un visi toņi šai apmērā droši klausā, tad jāsak strādāt pē gradāciju līniju izkopšanas. Kā jau teoretiskā daļā aizrādīts (sk. 222. l. p.), zem gradācijas saprotam visa jēdzeena mākslineeciskā kāpinājuma saskaņojumu, toniskā ziņā un jūtu izteiksmē. Še, praktiskos vingrinājumos, mēs galvenā kārtā pēegreezīsim vērību toniskam kāpinājumam. Bet, protams, jēdzeeni jānorunā ne vairs tīri mehāniski kā artikulācijas vingrinājumi, turpreti ar saturam pēemērotu izjūtu. Jo gradācija bez jūtu izteiksmes nav domājama. Tikai, kā jau teikts, galveno vērību pēegreezīsim toniskeem kāpinājumeem un kritinājumeem (intervāleem), lai pēeradinātu ausi tos uztvert un eegaumēt.

Cilveka balss runājot ir daudz bagātāka tonisko nianšu ziņā nekā dzeedot. Jo runājot toņa svārstīšanās ir daudzpusīgāka; mēs varam izdarīt sīkakus, mazākus balss kāpinājumus un kritinājumus nekā dzeedot. Ikveens cilvēks savā ikdeeniškā dzīvē izleeto ļoti plašā mērā šīs sīkās nianšes dažādos gadījumos. Bet tas noteek neapzinīgi, nepeegreežot tam sevišķu vērību. Turpreti daiļrunātajam mākslineekam jākalpina savi balss līdzekļi apzinīgi. Viņam jāzin, ko viņš ar teem var un ko grib darīt. Tadēļ ne tikai jāizkopj balss apmērs un spējas, lai zinātu, ko var, bet jāvingrinās dažādos paņēmeenos, lai balss klausītu, kad grib. Mēs zinām, ka dzeedataji strādā gadeem ilgi, lai izkoptu savus balss līdzekļus un eevingrinātos uztvert

droši katru meldijas toni, lai gan muzikalā toņa kāpinājumi un kritinājumi (intervali) reti ir mazaki par pustoni*). Turpreti runatajs akteeris ne labprāt mīl strādāt pee savas balss muzikalitātes izkopšanas, kaut gan viņam jauztveļ daudz sīkakas toņu nianšes. Viņš paļaujas uz savu izjūtu, ka ta gan zinās atrast pareizo toni. Ta ir alošanās, ja ne nolaidiba. Mākslneeciskā radišanā nevar paļautees uz „labu laimi“. Jazin, ko grib un ko var. Un jagrib tikai tas, ko var. Citadi mākslneeciska radišana nav domājama.

Lai par savām spējam — varešanu — pārleecinatos, jaizkopj savi izteiksmes līdzekļi līdz eespējamai pilnibai; citeem vārdeem sakot: jaegūst tehniska gatavība. Ari gradaciju izkopšana peeder pee izrunas tehnikas. Tā panākam balss lokanību, kas ir balss attīstības augstākais pakāpeens. Protams, daudz kas še atkarajas no eedzimtām dāvanam, taču praktiska vingrinašanās ikveenam atnesīs nenoleedzamus labumus (sk. 128. l. p.).

Gradācijas vingrinājumi izdarami ne vairs ar sausu bezsatura tekstu, kā artikulācijas vingrinājumi, bet vingrinotees dzejas darbu daļrunāšanā, kur var eelikt venas vai otras emocijas izjūtu. Ņemsim vispirms skumju izjūtu:

I.

Birzē puagā lakstīgala; |
sudrabāina debess mala
nūagrimst tūmšā, klusā silā. ||
Mēnesnīcā aizstīd āna: |
iašana tik lāna, lāna —
krūtīs ālpa sāpes cilā: ||
kaut jel drīzi tīktu galā! |
Kapenes dus ceļa malā. ||
Skūmji sveicu sēriā viātu. ||
Kapenēm stīd pāri āna, |
iašana tik lāna, lāna: ||
Ak, es labprāt dusēt iātu!

Šis Poruka dzejolis ar savu saturu eerosina skumju emocijas. Un skumjās vai bēdās balss gradacija, kā zinams, ir krītoša.

*) Šolaiku muzikas instrumenti, kā klaveeres, ērģeles un daudzi pūšamee, ir uzskanoti pa pustoniem, jo sīkākus kāpinājumus tagadejā instrumentālā un dzeedamā kompozīcija nepazīst. Bet jaunākā laikā radušees komponisti, kas grib eevest arī muzikā, resp. dzeedašanā, sīkakas toņu nianšes — ceturtdaļtoņa un vēl sīkākus intervalus. Tam nolūkam jau būvetas īpašas klaveeres. Par šo jautājumu Aloīzs Haba nolasīja interesantu preekšlasījumu un demonstreja savas jaunās kompozīcijas Pragā 1924. g. vasarā noturetā muzikas konferencē.

Tā tad šo dzejoli runajot, jacenšas balsi kritinat, nevis pa noteikteem toņeem uz atseviškeem balseeneem, bet uztvert katrā jaunā jēdzeenā citu un zemaku gradācijas linijas sākumu. Tā kā šē gandrīz ikkatrā rindā ir savs noslēgts jēdzeens, tad arī katru rindu par sevi var pa pustoņeem kritinat. Peem. ja pirmās rindas gradācijas atbalsta punktu *bir-* uzņem uz *sol* toņa, tad nākošās rindas — *sud-* jauzsāk uz *fis* toņa. Protams, gradācijas izveidojums nevar visā linijā būt ar katru toni kritošs, jo loģiskā satura izcelšana prasa toņa kāpinašanu (uzsvēršanu) jeb pacelšanu. Tā pirmā rindā pāri par liniju pacelsees zilbe *lak-*, kamēr *-stī* nokritis stipri zemak; te būs leels toņu intervāls — oktava. Taču nākošo jēdzeenu (rindu) uzsākot, nevajaga vaditees no pēdejās izrunatās skaņas augstuma (*la*), bet atceretees, cik augstu bij eesākta eepreekšējā gradācijas linija (*bir-*) un tad uzņemt pus- vai ceturtdaļtoni zemak. Sekojošo jēdzeenu atkal kritinat zemak, un tā pakāpeniski noeet līdz savam eespējami zemakam balss reģistrim. Pee tam katru atsevišku jēdzeenu vajag censtees īpatneji izveidot, lai toņu intervāli savstarpejās skaņu atteecībās nebūtu visos jēdzeenos veenadi, kas atšķirtos tikai ar toņa augstuma maiņu, bet lai pateesībā jaunajā linijā būtu arī citadakas intervālu atteecības. Protams, ka tās var būt, un tām jābūt daudz mazakām, sīkakām nekā to var uzrakstīt ar tagadejo nošu zistemu. Eevingrinata dzirde tomēr tās spēj izšķirt, un ta būs runataja vaditaja.

II.

Tik pārāk rēti tua dabūan rūakā: |
pēc simtu un atkal simtu gadīam,
kad izmirst gintis ar radu radiam, ||
tad nūa neviāna neuziāts
dziļ-tūmšā meža biazumā,
piln-mēneša bālā spūažumā,
visapkārt iatvērts staru lūakā — ||
ziad papārdes ziads!

Šo Aspazijas dzejoļa (Papārdes zeeds) pantīņu var vingrināt ar kāpjošo gradāciju. Pēc dzejoļa satura te izteicas aktivitātes emocija — ziņkāriba, preeks. Tā tad jūtas pamazam peeaug un līdz ar to arī balss kāpj uz augšu. Pirms eesāk runat vingrinājumu, dzejoli vajag loģiski analizēt un, izejot no satura analīzes, to sadalīt noteiktos kāpinājuma posmos — gradāciju linijās. Tā tad: pirmā rinda ir pate par sevi noslēgta grad. linija ar veenu prononsejumu (*rēti*) un loģisko uzsvāru

(*rúakā*); nākošās divas rindas var saistīt jēdzeeniski kopā ar palēnam kāpjošu gradaciju, tā, lai otrs prononsejums (*radīam*) būtu toniski mazleet augstaku par pirmo (*gadīam*); turpmākās četras rindas atkal saistīt apveenotā gradacijā ar pakāpenisku katras jēdzeena daļas pakāpinājumu, tā ka atsevišķee izsvērumi ir veens par otru toniski augstaki; beidzot, kā toniski augstakais uzsvars, nāk loģiskais — *papārdes*, kurā pirmais balseens paceļas visai linijai pāri, bet pārējee nokrīt zemak. Faktiski visi jēdzeeni teek pakāpeniski kāpinati.

Nebūs leeki aizrādīt, ka gradācijas vingrinot japeegreež leela vērība ari elpas paņēmeenu eedalījumam. Rikotees kā augšā aizrādīts: pēc pirmās rindas eeņemt īsu elpu (I), turpreti pēc trešās dziļu elpu (II), lai pēc tam varetu veselās četras rindas norunāt veenā elpas paņēmeenā; pirms pēdeļās rindas atkal eeņemt dziļu elpu, lai jēdzeena noslēgums peeteekoši spilgti izceltos. — Labs runatajs, protams, var visu pantiņu norunāt veenā elpas paņēmeenā; bet sapratīgs deklametajs to nekad nedarīs. Tā sevi velti nokausē, un elpas trūkums atstāj nelāgu eespaidu uz formas estetisko izveidojumu. Jaunam eesācejam vingrinotees tādus eksperimentus nekad nevajag darīt. Turpreti vajag peeradinatees pee kārtīgas eeelpošanas, saskaņā ar satura analīzi. Jo te jaeevēro, ka visi gradaciju vingrinājumi jarunā deezgan lēnā tempā, lai dzirde toniskās kāpinājumu un kritinājumu atteecības labi uztvertu un eegaumetu. Tikai tā tee var atnest vēlamos eeguvumus. Sasteigtī, vaj pavirši norunati, tee atnesis maz labuma gradaciju izkopšanas ziņā. Jaeevēro, ka gradaciju vingrinājumi nav deklamacija, tās īstā nozīmē, bet tikai līdzeklis jeb ceļš, kā pee īstas deklamācijas tikt.

Pēc augšējā peemēra var vingrinotees slīgstošās vaj kāpjošās gradācijas izkopšanā, izmeklejojot citus peemērotus pantiņus no mūsu labakeem dzejneekem. Tikai sākumā nevajag ņemt visu dzejoli, bet izmeklet atsevišķās noderīgas veetas. Gradaciju vingrinājumi savutees' ari ir zinama balss mehanizacija. Tadēļ eeteicams izvēletos noteikta augstuma kāpinājumus un kritinājumus izdarīt „matematiski“ tos pašus simtām reizu. Nevajag domāt, ka tādejādi peeradinasees pee veenmulības. Tad jau ari dzeedatajs, kas dzeed simtām reizu veenu un to pašu meldiju (noteiktā toņu augstumā) ar' paliktu veenmulīgs. Tam nolūkam eeteicams kā vingrinājums Aspazijas dzejolis „Rudens“, kur vaj katrā pantā mainās kāpjošās un kritošās gradācijas. Atzīmesim tās še ar parastām zīmēm: < *crescendo* un > *decrescendo* katras jaunas grad. līnijas sākumā. Toņa augstumu, protams, ikveens var izvēletees pats, peemērojotees savam balss apmēram.

III.

- 1) < *Kúa tā gáisma tik nespùaza?*
 < *Kúa tik bāla un sâpīga?*
 > *Aizgāja, > aizgāja vasara!*
 > *Ejūat nua pirksta vēl pameta*
 > *saules gredzētiņu.*
- 2) < *Kúa tās lapas tik sārkanas?*
 < *Vaj gan bijušas meždāegas?*
 > *Mežīnā staigā rudenis,*
apses pazarā pakāris
sārkanua mētelīti. >
- 3) < *Kur tās sâldās dziasmīņas?*
 > *Skūmji skan circeņu vaimanas!*
 < *Kur pats spēlētājs palika?*
 > *Grāvja malā guļ nūamēsta*
ganiņa stabulīte.
- 4) < *Kur tas dzīvības uzplūdums?*
 < *Kur tas strautiņu straujūajums?*
 < *Kurpu stēidzias, < kur palicis viņš?*
 > *Žēli tik pussīcis ūdēntiņš*
pālēkām actiņām skatas. >
- 5) > *Migla, ne sāukta, > ne gaidīta;*
 > *migla kā pamāte atnāca.*
 < *Zeme, > ak, mīlā zemīte,*
 > *dianu tev nespīd vairs saulīte,*
 > *nakti i zvāigznīšu nava! >*

Runajot šo gradaciju vingrinājumu, seviška vērība jāpēg-
 greež tam, lai atsevišku liniju izveidojumi neatkārtotos veenadās
 intervalu atteecībās, uz ko it īpaši pavedina tas, ka jēdzeeni-
 skais saturs noteic teikumā veenadus loģiskus uzsvarus. Pe-
 mēram 1. un 2. pantu pirmā rindā trešais vārds ir prononsets
 un peektais loģiski uzsvērts. Ari ritums abās rindās veenads:

ko tā	gaisma tik	nespoža?	
ko tās	lapas tik	sarkanās?	

Te nu, lai izsargatos no veenmulības, — ko atstāj katra
 gradaciju atkārtosanās, — vingrinatajam jaatceras, jāpatur
 atmiņā, kāda bij 1. panta pirmās rindas runas meldija, jeb

gradācijas linijas izveidojums, un tad, uzsākot otru pantu, izvēlees citu tonisku augstumu un arī citādu toniskus kāpinājumus. Pārleecinašanās dēļ eeteicams abas rindas norunāt vairāk reizes veenu aiz otras matemātiski veenadā augstumā — runas meldijā, lai auss eeegaumetu šo veenuuļību; pēc tam apzinīgi meklet otrā panta rindai citu gradācijas izveidojumu. Šāda vingrinašanās ar pretstateem leelā mērā izkopj dzirdi gradāciju uztveršanai un novērš veenuuļību.

Tāpat jagreež vēriba uz to, lai līdzās stāvoši jēdzeenu kāpinājumi:

Kur tas	dzīvības	uzplūdums?
Kur tas	strautiņu	straujojums?

un citi šeem līdzīgie, netiktu norunāti veenadā gradācijā, bet katram būtu savs tonisks kāpinājums, izveidojums un augstums. Vaj atkal, lai kritinājumi, peem. „> aizgāja > aizgāja“... kas seko veens otram, nebūtu veenadā augstumā, jo tad vārda atkārtojums klausitaja psichei nesneedz nekādu jaunu eerosinājumu un autors to velti rakstijis. Tikai kritinot otru vārdu zemāk par pirmo un citā gradācijā panākams vēlamais eespāids.

Katrs stāvaks kāpinājums rada dramātisku eerosmi, katrs stāvaks kritinājums — traģisku. Ja nu grib izdarīt stāvakus intervalu kritinājumus, tad gradācijas linija jauzņem pēc eespējas augstāk; to, peem. var darīt pēdejā pantiņā pee uzrunas: „miglā“, „zeme“ u. c.

Pēc šeem aizrādijumeem vingrinotees, ikveens drīz veen aptvers, kas tas īstenībā ir: runas meldija, ja viņš līdz tam nebūs tai peegreezis vēribu. Bet ne gradācija veen (balss pacēlums un nolaidums) jau rada meldiju — tekošas runas meldiju. Katras meldijas nepeeceešama sastāvdaļa vēl ir: dinamika un ritums. Ari šai ziņā japeesavinas tehniska gata vība. Par dinamikas izkopšanu jau runajām devitā uzdevumā; atliktos vēl nodarbotees ar ritniku. Bet par to jau ir doti deezgan leetiški paskaidrojumi teoretiskā daļā (sk. 236.—240. l. p.). Praktiskeem vingrinājumeem var noderēt tur peevestee peemēri (237., 239., 240. l. p.) no prozas un dzejas darbeem. Sneegt ritmiskus vingrinājumus, apzīmetus ar nošu gaŗumu (kā to dažās mācības grāmatās atrodam), neturam par vajadzīgu, aiz jau paskaidroteem eemesleem. Vingrinotees vajag vaditees no Vundta uzstādītā trejadā akcenta runas ritma likuma, eeturot arī trejada gaŗuma pauzes.

Par pauzem eeminotees, jaaizrāda, ka ritmiskām pauzem nav neka kopeja ar preekšnesumā eespraustām makslneciskām pauzem, tā dēvetām — ekspresivām. Tās runatajs izleeto kā līdzekli greezt klausitaja uzmanību uz sekojošo vārdu. Te ja-sargas no pārspilejumeem; jo pārak beeži un gaŗi izturetas, tās

klausitajam apnik. Tās visvairak ir veetā humoristiga satura runā.

Ikveens runatajs neapzinīgi vaj apzinīgi rada savu runas meldiju. Pat tee mākslineeki vaj daiļrunataji, kas nekad nav ar izrunas tehniku nodarbojušees, dara to pilnīgi intuitīvi, jo viņi savā ilggadejā praksē nākuši pee atziņas, kā zinamos domu vaj jūtu izteiksmes gadījumos ar balsi jārikojas. Izrunas tehnikas mācība var šo ilggadejo rutinas laiku leelā mērā saīsinat, tā ka audzeknis zistematiski vingrinadamees pāris gados sasneedz to pašu, ko praksē uz skatuves var sasneegt tikai pāris desmitgados, vaj daudz reiz nemaz nepeesavinas.

Mūsu nolūks nav mācīt pašu mākslu, bet tikai mākslas tehniku. Peevestee peemēri noder tikai paraugam teorijas likumu izskaidrošanai. Tomēr katram, kas grib kļūt par brīvi radošu mākslineeku — daiļrunataju, šī likumība teoretiski jāpeesavinas un praktiski jāeegūst pēc eespējas pilnīga tehniska gatavība. Citādi viņš savā mākslneeciskās radišanas procesā veenmēr sadursees ar traucekleem un trūkumeem.

Galavārds.

Eepreekšejos uzdevumos galvenām kārtam peegreezta vēriba balsīgo skaņu (balseņu un skanuļu) izkopšanai. Turpreti trokšņa skaņi (konzonanti) atstāti it kā novārtā, jo preekš to izkopšanas nav īpaši vingrinājumi eevesti. To nedariju tadēļ, ka savā ilggadejā praksē esmu pārleecinājees, ka ar eksplozīvo mirkļu skaņu (sprēguļu *b, p, d, t, g, k*) izkopšanu tikai ļoti retos gadījumos nākas īpaši nodarbotees. Pirmo divu — *b* un *p* veidojumu gandrīz nekad nenākas izlabot, jo šos skaņus visi cilvēki veido pareizi. To veidojums gluži vienkāršs — lūpas noslēdzot, aizsprosto balss strūklai izeju (sk. 161. l. p. *b, p* veidojuma aprakstu). Japeegreež tikai vēriba artikulācijas momentam, kā skanis izveidojas sakarā ar tam sekojošo vokali. Tāpat *g* un *k* veidošana neprasa sevišķas vingrināšanās. Tikai jauzšanas, lai artikulācijas momentā — balss stobra aizsprostojumu atverot — šeem sprēguļeem nesekotu īsa elpas skaņa *h*, bet atteecīgais vokalis (sk. 163. l. p.). — Bēdigaki ir ar zobu sprēguļu *d, t* veidojumu. Tos daudzi cilvēki peeradinājušees veidot pēc vācu *d, t* parauga, atvelkot mēli no zobeem un paceļot to pee virszobu saknem (alveolam), peem. vārdos: *tante, tinte* u. c. No tādas parašas jaatradinas un jācenšas izveidot latvisks *d, t* — paturot mēli pee apakšejeem preekšzobeem (sk. 162. l. p.). Tam nolūkam noderetu sekošs vingrinājums:

1.

*tagad vēntas tilta bālsti
stiprām tapām atstutēti.*

II.

*dianvidû tîk dusu baudît;
tad kad dikti nauđu taupît.*

Ar skanuļu *l*, *m*, *n* u. c. izkopšanu nebūs vajadzīgs sevišķi nodarbotes. Tee jau eepīti citos vingrinājumos ļoti plašā mērā. Tur teem, vingrinotees, tikai peegreežama vēlamā vēriba, lai viņus izkoptu, ja tee būtu nepareizi. Peemēram *l* skani, ja tas būs ceets (kreeviskais л), jau dzirdēs pee *Mazās Almas* vingrinājuma. To tūdaļ vajag izlabot un eevadīt pareizās sleedēs; tad vēl *l* skaņa izlabošanai eeteicams *Liali balti gūlbji* vingrinājums. Tāpat *m* un *n* skaņu izkopšanai peegreežama vēriba jau agrakos vingrinājumos, peem. *Nu zvani zvan* u. c., kur šee skanuļi saistīti ar balsigeem skaņeem. Tad to atsevišķa vingrinašana nav vairs vajadzīga.

Runa varetu būt veenīgi par plūdeni *v*, kuŗu daudzi cilveki veido nepareizi — ar lūpam veen, bez virsejo preekšzobu peeskaršanās pee apakšējās lūpas (sk. 158. l. p.). Tāds nepareizs veidojums, kam tas būtu, janovērš. Lai peerastu pee pareiza veidojuma, var izdarīt atsevišķus *v* skaņa vingrinājumus:

I.

*velves vaļâ viatu viatâm,
vaj vairs nevar veikt vâl vialâm.*

II.

*virves vît vaj laivas vilkt,
vēja varâ viss var svilt.*

Skanuļa *r* izkopšanai jau eeteikts īpašs vingrinājums: *Dārd drumi* u. t. t. — Ar šņakuļu *z*, *s* u. c. izkopšanu nevajadzēs sevišķi nodarbotes, ja teem peegreezīs vēribu eepreekšējos vingrinājumos, kur tee beeži eesprausti. Un, kam šo troksneņu izruna ir slikta aiz retu zobu vaj mīkstas mēles vainas, tam janodarbojas sevišķi ar šo trūkumu novēršanu jau aprādītā kārtā (sk. 6. uzdevumu). — Mikstinatee troksneņi *l*, *n*, *g*, *ķ* vispār teek labi veidotī, ar to izkopšanu nenākas nodarbotes. Tadēļ ari preekš teem īpaši vingrinājumi nav eevesti. Tāpat par pārejo, šee nepeemineto, skaņu veidošanu var atrast sīkus aizrādījumus to veidojumu aprakstā (sk. 153—168. l. p.), un ikveenam eeteicams tos eegaumēt un pee atteecigeem skaņeem peemērot.

Pārlabojumi.

Fonetiskās rakstības peemēros eeveesušās šādas drukas kļūdas, kuŗas no svāra izlabot:

	Nodrukāts:	Jalasa:
44 lapp.	ræmdæns	<i>ræmdæns</i>
45 "	gaurds	<i>gaurds</i>
62 "	zinatājs	<i>zinātājs</i>
63 "	špūašš	<i>spūašš</i>
65 "	vilciņš	<i>vilciņš</i>
65 "	brēcejs	<i>brēcējs</i>
65 "	kundze	<i>kūndze</i>
65 "	draugiāms	<i>drāugiāms</i>
68 "	cept-cepj	<i>cept-cepju</i>
85 "	nuakratīt	<i>nūakratīt</i>
86 "	dziādāja	<i>dziādāja</i>
87 "	jāuniba pīņemts	<i>jāuniba pīņemts</i>
88 "	nodzēras	<i>nūadzēras</i>
88 "	bitite,	<i>bītite,</i>
88 "	trīsošāis	<i>trīsūšāis</i>
90 "	maiss, jāuniba,	<i>māiss, jāuniba</i>
91 "	lūdzuos, jā	<i>lūdzuās, Jā</i>
93 "	liāgi, sauks, tiācias,	<i>līāgi, sāuks, tīācias</i>
95 "	iādurts, mīrdz, zvīlūadāms	<i>īādurts, mīrdz, zvīlūadāms</i>
95 "	cīrvi, dīana, dzīasma	<i>cīrvi, dīana, dzīasma</i>
97 "	dāriji	<i>dāriji</i>
99 "	sāuc	<i>sāuc</i>
106 "	teiks, tikāi	<i>tēiks, tikai</i>
108 "	sāuc, raisisīas	<i>sāuc, raistsīas</i>
109 "	ceļš	<i>cēļš</i>
111 "	ziādūāņa	<i>ziādūāņa</i>
112 "	zvaiģznes	<i>zvāiģznes</i>
120 "	atmīrdz, āgu, šāusmām,	<i>atmīrdz, āgu, šāusmām.</i>
122 "	sver	<i>sver</i>
124 "	pagālms	<i>pagālms</i>
125 "	apdomā, dēļ	<i>apduamā, dēļ</i>
127 "	klāidone, pūrvi, iāvainuāts,	<i>klāidūane, pūrvi, iāvainūāts</i>
128 "	cilvāku	<i>cilvāku</i>
139 "	kūp, brūk	<i>kūp, brāk.</i>

Peezīme: Ortografijā eeveesusēs neveenediba aiz tā eemesla, ka drukatavā izleetoti dažāda tipa burti, peem. dažēem *i* pusjūmtiņš uz veenu pusi (*i*), citeem uz otru (*i*); šīs, kā arī citas sīkakas kļūdas, kas nevar radīt pārpratumus, atstātas šē neizlabotas.

SATURA RĀDITAJŠ:

A. Izrunas tehnika.

	lapp.
1. Skaņu veidošanas organi — runas rīki	1
2. Elpas organi un elpošanas tehnika	6
3. Balss stobrs un balss paņēmeeni	10
4. Balss izkopšana	12
5. Dzirdes izkopšana	16
6. Skaņas īpatnības un plūsma	19

B. Fonetika.

1. Valodas skaņu daba jeb raksturs	24
2. Balseņu klasifikācija:	
a) Skaņu īpatnības un veidojums	29
b) Skaņu īpatņējā izruna un rakstība	34
3. Troksneņu klasifikācija:	
a) Skaņu īpašības un eedalījums	38
b) Skaņu raksturs un veidojums	41
c) Mirkļa skaņu veidojumi	49
4. Skaņu asimilācija:	
a) Skaņu mikstinašana	62
b) Balseņu asimilācija	65
c) Skaņa <i>e</i> izruna	66
d) Dubultneeku izruna	70
5. Balseņa skaņu veenība un uzsvars	71

C. Daiļruna.

1. Daiļrunas veidi un nozīme	79
2. Loģiska jēdzeena likumi	81
3. Psichiskās izjūtas likumi	96
4. Estetiskās veidošanas likumi:	
a) Gradācija	107
b) Dinamika	118
c) Ritmika	124

D. Praktiski vingrinājumi.

Eevadam	129
-------------------	-----

Uzdevumi:

I. <i>a</i> skaņa veidojums	132
II. Žokļa vingrinājums	136
III. Lūpu vingrinājums	138
IV. Starpbalseņu vingrinājumi	140
V. Divbalseņu vingrinājumi	142
VI. Īpatņejo kļūdu novēršana	145
VII. Skanoņas izkopšana	151
VIII. Balss apmēra izkopšana	154
IX. Balss stipruma izkopšana	156
X. Izrunas veiklības izkopšana	160
XI. Dramatiskās raksturošanas izkopšana	162
XII. Gradāciju izkopšana	165
Galavārds	171
Pārlabojumi	173

Teatra rīkotāju eevēribai:

J. Rozes apgādībā iznākuse šāda teatra vaditajeem un akteepeem nepee-
ceešama grāmata:

Skatuves māksla

teoretiski - praktisks vadonis teatra darbineekeem.

Sastādijuši:

ZELTMATIS un LEJAS-KRŪMIŅŠ,

piedaloties

E. Brencenam, A. Cimermanim un Felicitai Ertner.

Tekstā 27 zīmejumi.

Peelikums:

zīmejumi-paraugi grimešanai, tautas gērbeem un skatuves eekārtai

Maksā: broš. 7 lati.

Eeseeta 8 lati.

Praktiski vingrinajumi izrunas izkopšanai,

atsevišķs papildinajums pie „Skatuves mākslas“

Sastādījis

ZELTMATIS.

Sagatavošanā šāda grāmata:

Zeltmata

Deklamators.

Dzeju izlase daiļrunašanai (deklamešanai). Šīs grāmatas trūkums sen sajūtams, jo mūsu dzejneeku darbi izkaisiti pa dažādeem izdevumeem, žurnaleem, laikraksteem u. t. t., tā ka vajadzības gadījumā tos grūti sameklet. Te nu būs viss deklamešanai vērtīgākais un noderīgākais sakopots veenā grāmatā, kas dos bagatu veelu tikpat akteepeem, kā diletantu pulciņeem, skolotajeem un ikveenam, kas ar daiļrunību nodarbojas.

J. R O Z E — R I G Ā,
K R I Š J Ā Ņ A B A R O N A E E L Ā № 3.

Visas

agrak un jauniznākušās
oriģinal- un tulkotās

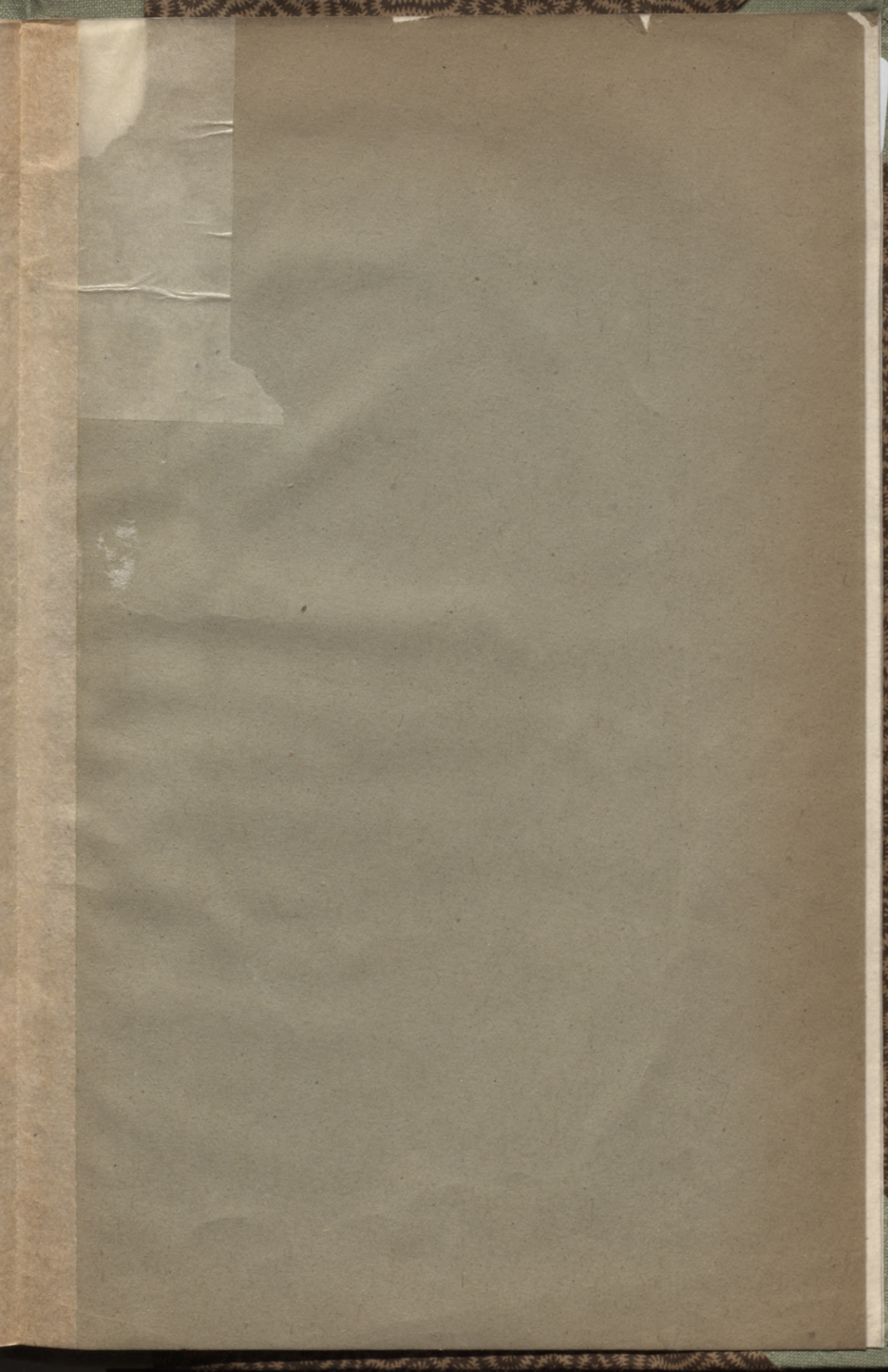
lugas

pastāvīgi leelā krājumā.

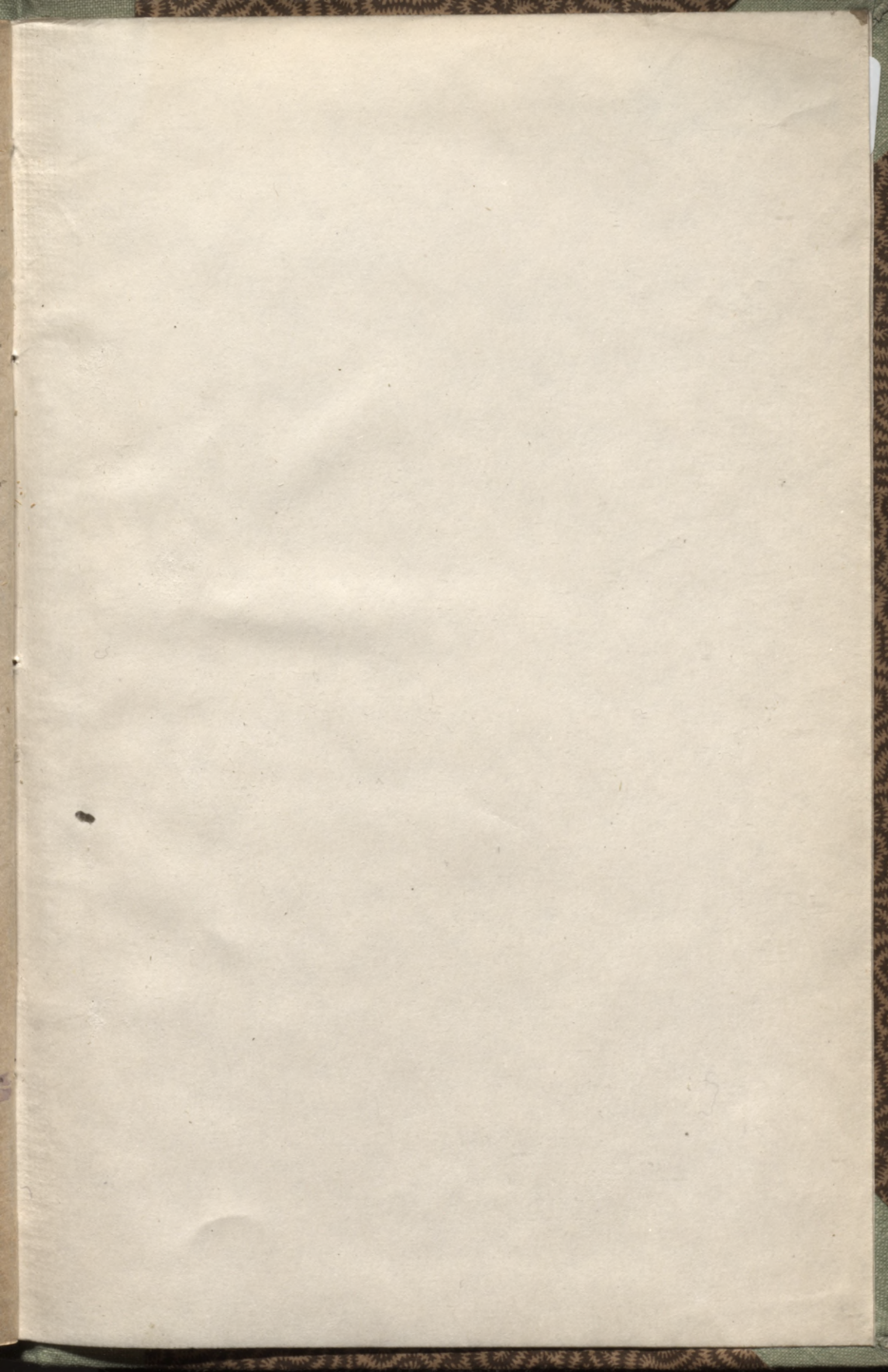

LATVIJAS MĀKSLAS AĢENTURAS NODAĻA
lugu izrāžu atļauju izņemšanai.

29. DEC. 1924

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309068899